

לתולדות הפולקלור

ישראל והשבת כחתן וכלה על פי שירי שבת שונים

מאיר נזרי

רקע תאורטי

תיאורי כלולות של חתן וכלה כמשל למאורעות שונים בתולדות עם ישראל מצויים במקרא, במדרש ובפיוט על שלל האסכולות שלו.¹ יציאת מצרים בפסח מתוארת כאירוע של כלולות בין הקב"ה – החתן, לבין ישראל – הכלה.² פיוטים ראשונים ועיקריים מסוג זה הם מן האסכולה הארץ-ישראלית וסניפיה באיטליה ובאשכנז.³ מעמד הר סיני בשבועות מתואר כאירוע כלולות בין ישראל – החתן, לבין התורה – הכלה,⁴ דוגמת פיוטי הקליר מארץ ישראל⁵ ופיוטי ר' שמעון בר יצחק מאשכנז⁶ ואחרי כן גם בספרד ובפרובנס.⁷ גם הכניסה למשכן מתוארת כחופה.⁸ החידוש האחרון בשירי כלולות אלגוריים הוא כתובתו של ר' ישראל נג'רה לשבועות 'רד דודי לגנו'.⁹ פיוט הכתובה בעיקרו הוא בין הקב"ה לישראל, אבל בחלק של התנאים יוצר המשורר

- * שירי השבת הנדונים במאמר (א-לד) באים במרכזו בנספח שבסופו (להלן עמ' 225–246).
- 1 ראו סקירת מקורות של כלולות אלגוריים: מ' נזרי, 'הכתובה לחג השבועות, "רד דודי לגנו" לר' ישראל נג'רה, ניתוח ופרשנות ופרקי מבוא', עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, תשמ"ט, עמ' 10–25, 41–46.
  - 2 שם, עמ' 10, וראו פירוט כאן בהמשך המאמר.
  - 3 ראו: מ' נזרי, 'החתונה האלגורית בפיוטי האסכולה האיטלקית אשכנזית', מהות, כז (תשס"ג), עמ' 39–70.
  - 4 שם, עמ' 41–46, וראו פירוט כאן בהמשך המאמר.
  - 5 ראו דוגמה לכך: פיוטו של ר' אלעזר הקליר, 'ה' קנני ראשית דרכו, ש' אליצור, ט' בארי, הפיוט העברי בארץ ישראל ובמזרח, ירושלים תשנ"א, עמ' 140–145.
  - 6 ראו: נזרי, 'הכתובה לחג השבועות (לעיל הערה 1), עמ' 43.
  - 7 ראו דוגמאות לכך בפיוט 'יום יצאה כלת עדנים': י' מיזליש, שירת המאור, ירושלים תשמ"ד, עמ' 99.
  - 8 מ' נזרי, 'הכתובה לחג השבועות (לעיל הערה 1), עמ' 18.
  - 9 ראו: נזרי, שם.

באופן אמנותי גם חופה שנייה בין ישראל והתורה כביטוי לקשר המשולש בין הקב"ה, ישראל והתורה, ולהתניה שלא תיכון הברית בין הקב"ה וישראל אלא אם תקדם לכך הברית בין ישראל לתורתו. בהמשך הדורות חוברו עוד פיוטי כתובות לשבועות במזרח ובמערב עד למאה העשרים.¹⁰ פסח ושבועות הם מועדי ההשאה לחיבור פיוטי כלולות בין הקב"ה לישראל ובין ישראל לתורה.

כותב חיבור זה עוסק באיתור מקורות המתארים באופן אלגורי את האירועים המרכזיים במעגל השנה ובמעגל האדם כאירועי כלולות. המחבר אף הקדיש סקירה מקיפה לתיאורי כלולות אלגוריים במקרא, במדרש, בתלמוד ובפיוט על כל האסכולות שלו.¹¹ שני מאמרים מקיפים כתב המחבר בנושא זה. הראשון הוא החתונה האלגורית בפיוטי האסכולה האיטלקית-האשכנזית.¹² הכוונה לפיוטים המתארים מאורעות מרכזיים בתולדות עם ישראל כאירועים של כלולות, כמו יציאת מצרים, מתן תורה או הכניסה למשכן. המאמר השני מוקדש לתיאורי כלולות אלגוריים בקינות לנפטרים, תיאורים שעניינם התחנה האחרונה במעגל חייו של האדם.¹³

מבוא

במאמר זה אנו מייחדים פן אחר לתיאורי כלולות אלגוריים הקשור במעגל השנה או יותר נכון במעגל השבוע, הלא היא השבת. השבת זוכה לעיצוב במקורות שונים ובמרכזם שירי שבת כאירוע של כלולות בין ישראל, החתן, לבין השבת, הכלה, וכל שבת היא מעין חופה מחדש.

לא בכל שירי השבת מצוי ציור הכלולות, ולא כל ציורי הכלולות מצויים בשיר אחד, אבל קיים מבחר שירים שתיאור זה מצוי בהם במידה יתרה. מבחר זה מיוצג ברובו בקובץ 'יגל יעקב' לר' יעקב אביחצירא (תקס"ז/1808 – תר"מ/1880) ויוצאי ירכו, כולם פעלו בתאפילאלת שבדרום מזרח מרוקו. הקובץ מכיל בראשיתו פיוטי ר' יעקב ואחרי כן פיוטי בניו, ר' מסעוד הבכור (תקצ"ה/1835 – תרס"ח/1908) ור' יצחק בן הזקונים (תר"ך/1860 – תרע"ב/1902);¹⁴ פיוטי הנכדים: ר' ישראל

10 ראו: רשימה של עשר כתובות לשבועות בסוף נורי (שם).

11 ראו: נורי (שם), עמ' 10–25.

12 ראו: נורי, החתונה האלגורית (לעיל הערה 3).

13 ראו: מ' נורי, תיאורי כלולות אלגוריים בחותמי קינות לנפטרים למשוררי פאס ומקנס, מקדם ומים, ט (תשס"ו), עמ' 147–182.

14 מאמר על שירתו ראו: מ' נורי, 'יצירתו הפיוטית של ר' יצחק אביחצירא, מבוא ומהדורה, מסורת הפיוט, ה (אושר לפרסום).

(תר"ן/1890 – תשמ"ד/1984) ור' דוד (תרכ"ו/1866 – תר"ף/1919), בניו של ר' מסעוד, והפיוטים של הנין ר' מאיר (תרע"ז/1917 – תשמ"ג/1983), בנו של ר' ישראל.¹⁵ כל התיאורים האלגוריים בשירי השבת המופיעים ב'גל יעקב' נכתבים בהשראת קבלת האר"י בפרק העוסק בשבת.¹⁶

שירי השבת המודגמים במאמר מייצגים גם מקורות אחרים, כמו 'שיר ידידות', קובץ שירת הבקשות של יהודי מרוקו, על פי מהדורתו האחרונה 'אעירה שחר' ושירי שבת אחרים המופיעים בסידורי התפילה נוסח ספרד ואשכנז.¹⁷ יש גם מעט שירים אלגוריים מן התקופה החדשה המופיעים ב'ספר השבת' מיסודו של ח"נ ביאליק. בראש השירים במאמר זה נסקר שירו של ר' יהודה הלוי 'על אהבתך אשתה גביעי' (שיר א) בצמוד לפירושו ב'אעירה שחר'.¹⁸ גם 'אומר בשבחין' לאריז"ל (שיר ב) זוכה לדיון מיוחד במאמר.

המאמר עוסק גם בכמה שאלות חשובות: מה משמעות תיאור השבת בצירוי כלולות? פיוטים המתארים את יציאת מצרים כמשל למאורע של כלולות – יש להם יסודות בתיאורי הנביאים בירמיה, בישעיה, בהושע וביחזקאל, וכן במדרש וביחוד בשיר השירים רבה. גם תיאור מתן תורה בצירוי הכלולות נשען על המדרשים לספר משלי ובעיקר לאישה הטובה ולאשת חיל וכן על משלי חז"ל, אבל השבת – מהם מקורות כלולותיה? שאלה שנייה – מה המיוחד בתיאורי כלולות כדי לבטא בהם את חיבת השבת והכיסופים אליה? שאלה שלישית: האם אפשר להצביע על ציוני דרך אלגוריים בשירי שבת, מתי התחיל תיאור זה, מה השיר האלגורי הראשון, מה תהליך התפתחות התיאור האלגורי, ומהם מקורות התשתית שלו? מהי מידת תפוצתו? האם אפשר לשרטט תקופות וקהילות המיוצגות בקובצי פיוטים שיש בהם תפוסה משמעותית של התיאור, ומה משמעות התופעה? בכל השאלות האלו נדון בחיבור וגם נסכם את הממצאים בסופו.

שיטת הדיון כאן מבוססת על המתודולוגיה של החקר המשווה. שיטה זו מצריכה ידיעת מנהגי החתונה וציון הצדדים השווים בין המשל לנמשל, קרי: הצדדים המשותפים לחתונה רגילה ולחתונת השבת. לפיכך יתוארו כאן צדדים ושלבים

15 מאמר על שירתו ראו: מ' נורי, 'צירתו הפיוטית של ר' מאיר אביחצירא', משה בר אשר ושמעון שרביט (עורכים), ספר היובל לכבוד הרב פרופ' משה עמאר, רמת גן: אוניברסיטת בר אילן (אושר לפרסום).

16 ראו: ר' יצחק לוריא אשכנזי, כתבי האר"י, שער הכוונות, חלק ב ירושלים תשמ"ח, עמ' לו-קיב; ר' חיים ויטאל, פרי עץ חיים, חלק ב, ירושלים תשמ"ח, עמ' שפ-תלח.

17 נוסח השירים הוא על פי סידור בני יששכר, תל אביב תשנ"ג.

18 ראו: השיר ב'אעירה שחר' ג' 442, והפירוש: שם, עמ' תמד-תמו.

משווים של החתונה הרגילה ושל חתונת השבת זה מול זה: (א) זיווג השבת לישראל; (ב) תקופת ההמתנה וההכנות לחופה ולשבת; (ג) שושבינות הכלה ושושבינות השבת; (ד) קבלת הכלה וקבלת שבת; (ה) כיצד מרקדין לפני הכלה ולפני השבת; (ו) דמות הכלה / דמות החתן / דמות אשת חיל; (ז) קידושי הכלה וקידושי השבת; (ז) תכשיטי הכלה ותכשיטי השבת; (ח) עדות קידושין ועדות בליל שבת על ידי 'ויכלו'; (ט) שבע ברכות של הכלה ושבע ברכות של השבת והקידוש על היין; (י) נרות השבת ונרות חתן וכלה; (יא) אגודות הדס לחתן ולכלה, ואגודות הדס לשבת ולישראל; (יב) תכשיטי הכלה ותכשיטי השבת; (יג) פנים חדשות באירועי הכלולות ופנים חדשות בשבת; (יד) התחייבויות החתן ישראל לכלה השבת.

הרעיונות המובאים במאמר ובשירים הנכללים בו נסקרים כאן על פי מקורותיהם במקרא, במדרש, בתלמוד ובהלכה. הלכות שבת ומנהגים שמקורם בקבלה נידונים על פי 'שער הכוונות לאריז"ל' ועל פי 'פרי עץ חיים' לר' חיים ויטאל. בשירי שבת המופיעים ב'שיר ידידות' אנו הולכים כאן על פי 'אעירה שחר' ופירושי המהדיר 'כנפי שחר' ו'רחש לבי'. הדיון בתפילות שבת ו'לכה דודי' (שיר ג) הוא על פי החיבור 'פיוטים וקטעי תפילה מן הסידור' לאפרים חזן.¹⁹ כדי ליצור רצף של דיון אנו מרכזים את השירים הנידונים בנספח בסוף המאמר ומסתפקים בציטוטים של חרוזים אחדים והפניה לשיר על ידי ציון מספרו בנספח. רק שני שירים מרכזיים שהדיון בהם הוא רציף ומחייב אנו מדגימים את בתיהם בגוף המאמר 'על אהבתך' אשתה גביעי לריה"ל ו'אומר בשבחין' לאריז"ל.

לצורך המחקר נסקרו קבצים שונים, שבהם מופיעים שירי שבת החל מהמאה העשירית נוסח תור הזהב בספרד דרך שירת תימן והשירה בצפון אפריקה ועד התקופה החדשה נוסח ביאליק ובני חוגו ובסה"כ נמצאו שלושים ושניים שירי שבת המתאפיינים בתיאורי כלולות אלגוריים המתייחסים לישראל ולשבת כחתן וכלה.

א. זיווג השבת לישראל

1. השבת בת זוג לישראל

תיאור אלגורי ראשון המייעד את השבת כבת זוג לישראל מקורו במדרש:

אמרה שבת לפני הקב"ה: רבונו של עולם, לכולם יש בן זוג, ולי אין בן זוג?!
אמר לה הקב"ה: ישראל בן זוגך, וכיוון שעמדו ישראל על הר סיני, אמר להם

19 א' חזן, פיוטים וקטעי תפילה מן הסידור, ספריית המורה הדתי, משרד החינוך והתרבות, ספרות ב, ירושלים תשל"ט.

הקב"ה: זכרו הדבר, שאמרת לי לשבת, כנסת ישראל היא בן זוגך, וזהו שנאמר
זכור את יום השבת לקדשו.²⁰

על פי פשוטו של מדרש, השבת טענה שהימים נחלקים ומתחברים לזוגות: יום א' עם יום ב', יום ג' עם יום ד', יום ה' עם יום ו', ואילו לשבת אין בין זוג; והקב"ה השיב לה שבן זוגה הוא ישראל. לפיכך נזכר ייעוד זה במעמד הר סיני בפסוק 'זכור את יום השבת לקדשו'. על פי פירוש מהרז"ו למדרש זה, מתפרשת המלה 'זכור' גם מלשון תזכורת לייעוד השבת כבת זוגו של ישראל, שהבטיח הקב"ה לשבת, והמילה 'לקדשו' טעונה גם משמעות של קידושין בין השבת לישראל בדומה לקידושי איש לאישה. לחיזוק רעיון זה מוסיף הפרשן, שה' השיב לשבת, שאין היא יכולה להתחבר לימים, משום שהם ימים של חול, ולכן הם מתחברים ביניהם, אבל השבת ממקור קדושה היא, וראוי לה בן זוג של קדושה, הוא ישראל.

ייעוד השבת כבת זוג לישראל בשירי שבת מצוי בעיקר בשירי 'גל יעקב' למשוררים ממשפחת אביחצירא, בשלושה קטעי שיר: (1) לר' יעקב, ראש השושלת (שיר ד 1); (02) לנכדו ר' ישראל (ה 2); (3) לנינו ר' מאיר (שיר ו). השבת כבת זוג לישראל מופיעה גם בשיר אחר לשבת ב'שיר ידידות' (שיר 21). הנה התיאור הפיוטי הראשון (שיר א 1):

אִמְרָה שְׁבַת קָדֶשׁ
לְפָנַי צוּר נוֹרָא
לְכָל נֶתֶת זֹג
וְלִי אֵין חֲבֵרָה
הַשִּׁיבָה: בֶּן זֹג
אֶת תְּמָה בָּרָה
עֲדַת יִשְׂרָאֵל זָרַע מִמְלָכָה

התיאור המרכזי של השבת כבת זוג לישראל הוא אפוא חידוש מדרשי המפרנס את הפיוט. לזיווג זה יש גוון נוסף בקבלת האר"י, המופיע מיד בהמשך.

2. זיווג הימים זה לזה וזיווג השבת לישראל ברוח שער הכוונות לאריז"ל²¹ על פי שער הכוונות המשמש מקור השראה לשירי שבת נוסח 'גל יעקב' זוכה האדם בקבלת שבת לתוספת נר"ן (=נפש, רוח ונשמה), המסתלקים במוצאי שבת וחוזרים

20 בראשית רבה יא, ט.

21 ראו: ר' יצחק לוריא אשכנזי, שער הכוונות (לעיל הערה 16), עמ' כ-כא; ר' חיים ויטאל, פרי עץ חיים (לעיל הערה 16), עמ' שפא-שפב.

לאחר סעודה רביעית. הנשמה נשארת כל יום א' ומסתלקת בליל ב'; הרוח נשארת עד יום ב' ומסתלקת בליל ג'; והנפש נשארת עד יום ג' ומסתלקת אור ליום ד'. וזה הכוח שמשפיעה השבת לשלושת הימים שלאחריה. לפיכך, על האדם לכוון את מחשבתו ביום ראשון כנגד הנשמה, להגביר לימוד תורה ביום שני כנגד הרוח, ולעסוק במעשים טובים ביום שלישי כנגד הנפש. בשלושת הימים שלאחר מכן – רביעי, חמישי ושישי – על האדם לכוון ולהתכוון לקבל תוספות נר"ן של השבת הבאה: ביום רביעי יתכוון לתוספת נפש על ידי מעשים טובים; ביום חמישי – לתוספת רוח על ידי הגברה של לימוד תורה, וביום שישי – לתוספת נשמה על ידי מחשבה וכוונה טובה. מכאן אפוא שיום ראשון ויום שישי שותפים בתוספת נשמה, והם מתחברים כבני זוג. יום שני ויום רביעי מתחברים על ידי תוספת רוח, ויום שלישי ויום רביעי שותפים בתוספת נפש. השבת נשארה בודדה, וזוהי עוד משמעות של טענת השבת: לכולם יש בן זוג, ולי אין בן זוג? אמר לה הקב"ה, לשבת: ישראל בן זוגך. ביטוי לרעיון זה ברוח קבלת האר"י מצוי בשיר אחר מ'גל יעקב' (שיר ח2):

סְגַלַת שַׁבָּת יִקְרָה
מִשְׁפַּעַת בְּיָמִים שְׁשָׁה
שְׁלֹשׁ מִשְׁבֹּת שְׁעֶבְרָה
וּמִן הַבָּאָה שְׁלֹשָׁה
צָרִיךְ כָּל אָדָם זְכִירָה
לְהַמְשִׁיךְ עָלָיו קִדְשָׁה

ב. תקופת ההמתנה וההכנות לחופה ולשבת

בדרך כלל מפרידה תקופה כלשהי בין האירוסין לבין החופה. לפנים בישראל הפרידה תקופה של שנה בין התביעה לנישואין של אחד הצדדים לבין החופה. על פי המשנה 'נותנים לבתולה שנים עשר חודש, משתבעה הבעל לפרנס את עצמה (להכין תכשיטיה), וכשם שנותנים לאשה, כך נותנים לאיש לפרנס את עצמו' (להכין צרכי החופה).²²

התקופה שבין האירוסין לנישואין רוויית מתח היא. זוהי תקופה של געגועים, של זיכרונות, של אהבת נעורים ושל ציפייה לחופה. בתקופה זו משתדלים שני בני הזוג לחזק את הקשר על ידי משלוח מתנות או עריכת סעודת סבלונות, וסמוך למועד החופה גדלה והולכת מעורבות השושבינים לחיזוק הקשר בין החתן לכלה עד הבאתם לחופה.

22 ראו: כתובות פרק ה, משנה ב.

להלן נדגים כמה תיאורים משירי השבת הקשורים לימי ההמתנה, להכנות לקראת חופת השבת, לביטויים של רגשות הגעגוע והאהבה של החתן הממתין לכלתו, לשמירת אמונים ולמעורבות השושבינים בהכנות ובהבאת הכלה. נתחיל בתיאור שיר ייחודי לר' יהודה הלוי, שיר הנשען על אהבת יעקב לרחל ועל המתנתו למימוש אהבתו בחופה בעיצוב רומנטי ספרותי אמנותי נטול כל תיאור מיסטי.

ההמתנה לחופת השבת בבחינת 'ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה' משנבחרה השבת כבת זוג לישראל, צריכים לעשות הכנות לקראתה לפני המפגש עמה במעמד של חופה וקידושין. דוגמה פיוטית מובהקת לתקופת ההמתנה, שממתין החתן ישראל בימות החול לכלתו השבת, הוא השיר לשבת 'על אהבתך אשתה גביעי' לר' יהודה הלוי (שיר א). יעקב אבינו היה מוכן לעבוד שבע שנים עבור רחל (בר' כט, 18). על תקופת ההמתנה ורגשות האהבה, שנלוו אליה נאמר: 'ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה' (בר' כט, 20). על דרך הכתוב ביעקב אומר המשורר על המתנתו לשבת במשך שישה ימים (בית 1):

שֵׁשֶׁת יָמֵי מַעֲשֵׂה לָךְ כְּעַבְדִּים
אִם אֶעֱבֹד בָּהֶם אֲשַׁבֵּעַ נְדוּדִים
כָּלֶם בְּעֵינֵי הֵם יָמִים אֲחָדִים
מֵאֲהַבְתִּי בְךָ יוֹם שְׁעִשׂוּעֵי

על דרך הפסוק 'שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד, וְעֵשִׂיתָ כָּל־מְלֶאכֶתְךָ' (שמ' כ, 8), אומר המשורר 'שֵׁשֶׁת יָמֵי מַעֲשֵׂה לָךְ כְּעַבְדִּים'. כל ששת ימי החול הם עבדים המשרתים את השבת. בכל יום מתכוננים לשבת, ולכל יום יש זיקה לשבת, כפי שיפרט המשורר בהמשך הדברים: 'אִם אֶעֱבֹד בָּהֶם אֲשַׁבֵּעַ נְדוּדִים', לאמור, גם אם עבודתי בהם תהיה קשה ותצריך נדודים בדרכים, הרי 'כָּלֶם בְּעֵינֵי הֵם יָמִים אֲחָדִים', הזמן עובר מהר 'מֵאֲהַבְתִּי בְךָ יוֹם שְׁעִשׂוּעֵי' בשל אהבתי את השבת. המשורר מתאר בהמשך השיר את חלוף הימים, את המתח ואת הציפייה לשבת בכל יום ואת הקשר של הימים לשבת (בית 2):

אֲצַא בְּיוֹם רֵאשׁוֹן לְעִשׂוֹת מְלָאכָה
לְעֶרְךָ לְיוֹם שַׁבַּת הַמַּעֲרָכָה
כִּי הָאֱלֹהִים שָׁם שָׁם הַבְּרָכָה
אֲתָה לְבַד חֲלָקִי מִפֶּל יְגִיעֵי

עוד ביום ראשון מתחילות ההכנות לשבת, ותכלית העבודה היא 'לְעֶרְךָ לְיוֹם שַׁבַּת הַמַּעֲרָכָה', להיערך לקראת יום השבת, שבו השולחן יהיה ערוך על דרך הכתוב בהכנות

של לחם הפנים בבית המקדש (וי' כד, 5–8). ביטוי נוסף להכנות ימי החול לכבוד השבת הוא הטור 'אתה לבד חלקי מכל יגיעי' על דרך המדרש 'זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו מאחד בשבת, שאם יתמנה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת'.²³ הימים חולפים מהר, וההכנות בעיצומן, והנה מגיע יום חמישי המבשר על בוא השבת כמתואר בבית 4:

אֲשַׁמַּע מִבֶּשֶׂר טוֹב מִיּוֹם חַמִּישִׁי
כִּי מִחֶרֶת יִהְיֶה נַפְשׁ לְנַפְשִׁי
בְּקֶרֶךְ לְעִבְדוֹתֵי עָרֶב לְחַפְשִׁי
קְרוּא אֵלַי שְׁלַחַן מִלְּכִי וְרוּעִי

יום שישי נבלע כמעט בשבת ונחשב למחרת השבת 'כִּי מִחֶרֶת יִהְיֶה נַפְשׁ לְנַפְשִׁי'. ומדוע? כי עוד ביום שישי מוצא המשורר את עצמו שמח ומתקרב ליעד (בית 5), וכל העבודה נשכחת:

אֲמַצָּא בְיוֹם שֵׁשִׁי נַפְשִׁי שְׂמֵחָה
כִּי קָרְבָה אֵלַי עֵת הַמְּנוּחָה
אִם נָע וְנָד אֶלֶךְ לְמַצָּא רְוָחָה
עָרֶב וְאֲשַׁכַּח כָּל גּוֹדֵי וְרוּעִי

והנה רגע השיא מגיע בבית 6: שעת בין השמשות המביאה עמה פנים חדשות, הן פני השבת, שכה ציפה לראותן:

מֵה נֶעְמָה לִי עֵת בֵּין הַשְּׂמֻשׁוֹת
לְרֵאוֹת פְּנֵי שַׁבָּת פְּנֵים חֲדָשׁוֹת
בְּאוֹ בְּתַפּוּחִים הִרְבוּ אֲשִׁישׁוֹת
זֶה יוֹם מְנוּחָי זֶה יוֹם דּוֹדֵי וְרוּעִי

מוטיב ההמתנה לחופה הוא חידושו הספרותי והפיוטי של ר' יהודה הלוי, הנשען על פרשנות חדשה לתיאור המקראי 'ויהיו בעיניו כימים אחדים' לביטוי האהבה של כל ישראלי לשבת ולכיסופין אליה.

ציור של ההמתנה, הפעם של ישראל הרעיה לקראת אהוב אורח ומחמד עין, הוא השבת, מופיע בשירה המאוחרת באחד משירי תימן, כאשר טווח ההמתנה הוא קצר

23 מכילתא דרבי ישמעאל יתרו – מס' דבחדש פרשה ז, ד"ה: זכור ושמור, ורש"י יתרו כ, ח. והשוו: בבלי, ביצה טז ע"א – 'מחוד שבין לשבת'.

מיום שישי. האהובה מקבלת את בשורת בואו המתקרב ברכבו, והאהובה מכינה לו יין לברכה (שיר ל2):

מיום שְׁשִׁי תִזְרַח עָלַי שְׁמֶשׁ צְדָקָה
אֲשִׁישׁ לְרוּיָן אֲרַח וַיֵּד אֶל עָלַי חֲזָקָה
לְקִרְאָת אֶהוּב אֲוִרַח בְּאֵ מְדֻרְךָ רְחֻקָה
וּבְשׁוּרוֹת אֶל פְּנֵי כִי אֶסֶר אֶת רַכְבּוֹ
אֶכְיִן לְמַחְמַד עֵינַי יֵינן כִּי בִּרְכָה בּוֹ

ג. שושבינות הכלה ושושבינות השבת

השושבינים והשושבינות הם הגברים והנשים המלווים את החתן ואת הכלה בתקופת כלולותיהם בימים שלפני טקס הכלולות, ולאחריו – בשבעת ימי המשתה של החתן והכלה. השושבינים פעילים בצרכי החתן והכלה, הם רוחצים ומלבישים, מקבלים את פניהם ומשתתפים אתם בסעודות שלפני הכלולות ושלאחריהם, הכול לפי המנהג.²⁴ האם גם לשבת יש שושבינים? אם כן, מיהם ומה תפקידם ותרומתם? השושבינים מופיעים לראשונה בפיוט הלוריאני 'אומר בשבחין' המיועד לליל שבת בשני תפקידים המיוצגים על ידי שתי דמויות: (1) הימים – ימות החול – המלווים את השבת לפני ולאחריה; (2) העוסקים בהכנות לשבת: גברים ונשים.

ימות החול כשושבינים לשבת

בבית 3 של 'אומר בשבחין' (שיר ב) מצטיירים ימות החול כשושבינים לשבת בתפקידם הראשון:

יְמִינָא וּשְׁמַאֲלָא
וּבִינְהוּ כְּלָה
בְּקִשׁוּטִין אֲזֵלָא
וּמְאֲנִין וּלְבוּשִׁין

(מימין ומשמאל וביניהם הכלה, בקישוטים היא הולכת ובגדים ולבושים)

24 על השושבינים ראו: מקורות ראשונים, תוספתא, כתובות א, ד; יב, א; בבלי, ברכות סא ע"א; עירובין יח, ע"ב. וביתר פירוט ראו: ב' אדלר, הנשואין כהלכתם, ירושלים תשמ"ה, פרק יב, סעיפים יג–ד.

השושבינים של השבת, על פי פירוש אחד לשיר, ²⁵ משל הם לימות השבוע. שושבינים אלה מלווים את השבת מימינה ומשמאלה, כלומר, לפנייה ולאחריה. השושבינים מימין הם הימים: רביעי חמישי ושישי המלווים אותה לפנייה והשושבינים משמאל הם הימים: ראשון, שני ושישי ההולכים אחריה, וביניהם מהלכת הכלה. לפיכך קשורים כל הימים לשבת: אחד בשבת, שני בשבת.

התייחסות הימים לשבת לפנייה ולאחריה ברוח שער הכוונות שהובא לעיל מוצאת ביטוי באחד מבתי השיר לשבת מ'גל יעקב' (שיר ח).

שושביני השבת כמשל לעוסקים בהכנות לשבת בבית 7 של הפיוט 'אומר בשבחין' לאריז"ל (שיר ב) נזכרים שושביני השבת בתפקידם השני:

קְרִיבו שוֹשְׁבֵינִין

עֲבִידוֹ תְּקוּנִין

לְאַפְשָׂא זֵינִין

וְנוֹנִין עִם רַחֲשִׁין

[קָרְבוּ שוֹשְׁבֵינִים, עֲשׂוּ תִּיקוּנִים (וְהַכְנֹת) לְהַרְבוֹת מִיָּמִים וְדָגִים עִם עוֹפּוֹת וַיּוֹנִים]

על פי פירוש אחר לשיר זה, השושבינים הם משל לעוסקים בהכנות לשבת, כדוגמת חכמי התלמוד, שהיו טורחים בעצמם לכבוד השבת: ר' אבהו היה נופח באש, רב ספרא היה חורך את הראש, רבא מלח דגים, ²⁶ על פי הכלל 'מצוה בו מבשלוחו'. ²⁷ וכדברי הפייטן (שיר ח):

עָרַב הַשְּׁבֶת יוֹם שְׁשִׁי

תִּקְנָה כָּל צֶרֶךְ שְׁבֶתְךָ

תִּכְיֶן בְּעֶצְמְךָ תַעֲשֶׂה

וְלֹא עַל יְדֵי זוּלָתְךָ

ההבדל בין שני סוגי השושבינים קשור בעיגון שלהם למקורות. העוסקים בהכנות לשבת הם משל לשושבינים הנקשרים יותר למקורות במנהגי הכלולות, וראיה לכך היא הדוגמאות של האישים בתלמוד, שהרי ההלכה מחייבת כל אדם לעסוק בהכנות כלשהן לכבוד השבת. על פי הפירוש השני, ימות החול כשושבינים לשבת מעוגן

25 ראו: סידור אמרי פי, ירושלים תשל"ד, עמ' רכט.

26 על פי בבלי, שבת קיט ע"א.

27 בבלי, קידושין מא ע"א.

בקבלה הלוריאנית בהקשר של הימים לשבת לפנייה ולאחריה. מן התיאור הזה מתברר שדמות שושביני השבת היא ציור קבלי וחדוש פיוטי לוריאני. השושבינים מופיעים גם באחד משירי תימן, כאשר האהובה מְמַנָּה שושבינים לדודה השבת הפוקד את ביתה לכל ההכנות הדרושות לאורח הפוקד את ביתה: 'אֶקְדִּישׁ אֶת שׁוֹשְׁבֵינִי כְּמוֹ מֶלֶךְ בְּמִסְבּוֹ' (שיר ל3).

השבת בין עשרת הדיברות כמשל לכלה בין רעותיה שיר אחר לשבת מופיע בסידורי אשכנז (שיר ט) במאה העשירית, ובו מצייר המשורר את מצוות השבת בתוך עשרת הדיברות ככלה בין רעותיה:

זְכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה
בְּמִצְוֹת שִׁבְת גְּרוֹסָה
חֲרוֹתָה לְיוֹם הַשְּׁבִיעִי
כְּכֹלָה בֵּין רְעוּתֶיהָ מִשְׁבָּצָה

מה משמעות ההעדפה של השבת כדיבר מרכזי בעשרת הדיברות עד כדי העמדתו ככלה בין רעותיה? האם לציור זה יש כיסוי רעיוני במקורות? להלן נציע שני הסברים: הראשון קשור כנראה לקדימותה הדיאכרונית של השבת לפני שאר עשרת הדיברות ולעדיפותה עליהם: השבת כמצווה ניתנה עוד במרה וקדמה לעשרת הדיברות.²⁸ על פי המדרש קדמה השבת גם במחשבה לבריאת העולם.²⁹ הד פיוטי לכך הוא הטור השירי ב'לכה דודי': 'מֵרֵאשׁ מִקְדָּם נְסוּכָה / סוּף מִעֲשֶׂה בְּמַחְשְׁבָה תְּחִלָּה' (שיר ג). זאת ועוד, הדיבר 'זכור' (שמור) את יום השבת לקדשו' הוא אמנם הרביעי בעשרת הדיברות, אבל מבחינת ערכו הסגולי שקול הוא כנגד כל המצוות.³⁰ מובן אפוא הטעם לשיבוצה של השבת במרכזן של עשרת הדיברות וציורה ככלה בין רעותיה. תיאור השבת בין עשרת הדיברות כמשל לכלה בין רעותיה הוא חידוש פיוטי יחסית המעצב רעיונות קדומים.

ד. קבלת הכלה וקבלת שבת

תיאור ישראל כחתן והשבת ככלה מצוי בכמה פיוטים ובדרך כלל באותם שירים

- 28 בבלי, סנהדרין נו ע"א.
29 ראו: פרקי דר' אליעזר, ג; חזן, פיוטים (לעיל הערה 19), עמ' 72, מס' 9. והשוו גם בראשית רבה וילנא, פרשה י, דה', ט' מ'של למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה היתה חסרה – כלה שתכנס לתוכה. כך מה היה העולם חסר – שבת'.
30 ירושלמי, נדרים פ"ג, ה"ט; שם' רבה כח.

המתארים את קבלת השבת כקבלת פני הכלה או כהכנסת כלה כדי ללוות אותה לחופה.³¹ מה מקורה של קבלת שבת ומה מקור ציורה כקבלת כלה? תשובה על שתי השאלות גם יחד אנו מוצאים במקור תלמודי במסכת שבת, מסכת המתארת אישים מן התלמוד המתכוננים לקבלת שבת כקבלת כלה: 'ר' חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא [היה מתעטף ועומד עם חשכה ערב שבת] ואמר: בואו ונצא לקראת שבת המלכה'; 'ר' ינאי לביש מאניה מעלי שבת [היה לובש בגדיו ערב שבת] ואמר: בואי כלה בואי כלה;³² ובנוסחים אחרים: 'דאמר ר' חנינא "בואו ונצא לקראת כלה מלכתא" [המלכה], ואמרי לה [ויש אומרים] "בואו ונצא לקראת שבת כלה מלכתא" [שבת הכלה המלכה]; 'ר' ינאי מתעטף וקאי ואמר: "בואי כלה בואי כלה".³³

ציור היציאה לקראת שבת כקבלת כלה מופיע בשירי שבת רבים, ראשונים ואחרונים. שיר ראשון מרכזי ומפורסם המתאר את קבלת השבת כקבלת פני הכלה הוא השיר 'לכה דודי' (שיר ג). בתחילתו נקרא הדוד, קרי החתן (ישראל), לצאת לקראת הכלה (השבת) ולקבל את פניה, ובסופו קורא הוא לכלה לבוא לקראת החתן:

לְכֵה דוּדֵי לְקִרְאֵת פְּלָה

פְּנֵי שַׁבַּת נְקַבְּלָה

[...]

בּוֹאֵי בְּשָׁלוֹם עֲטוּרַת בְּעֵלָה

גַּם בְּשִׂמְחָה בְּרֵנָה וּבְצִהָלָה

תּוֹף אָמוּנֵי עִם סִגְלָה

בּוֹאֵי פְּלָה בּוֹאֵי פְּלָה

הפיוט 'לכה דודי' לר' שלמה אלקבץ נדפס לראשונה בסידור שיצא לאור בוונציה ב-1584 ונתקבל בכל קהילות ישראל כשיר רשמי לקבלת השבת. קבלת שבת מפויטת כקבלת כלה מופיעה בכמה שירים (שירים 3, ח, י-יב).

קבלת שבת המלכה בשירה החדשה

שיר אחד לביאליק (שיר לב) מוקדש לשבת המלכה, היורדת ממרום בלוויית מלאכים וזוכה לקבלת פנים מיוחדת:

הַחֲמָה מְרֹאֵשׁ הָאֵילָנוֹת נִסְתַּלְקָה

31 ראו: בבלי, כתובות יז ע"א: 'מבטלין תלמוד תורה מפני הכנסת כלה'; ורש"י, שם.

32 בבלי, שבת קיט ע"א.

33 בבלי, בבא קמא לב ע"א-ב.

בואו ונצא לקראת שבת המלכה
הנה היא יורדת הקדושה הגרוכה
בואי בואי המלכה
בואי בואי המלכה

בהמשך הדברים מוזמנת השבת לשבת על רקע השולחן הערוך לכבודה והנרות הדולקים:

שְׁבִי וְכֹה עִמָּנוּ וּבְיַדְךָ נָא אוֹרֵי
לְיֵלֶה נְיוֹם אַחֲרֵי כֵן תִּעְבְּרֵי [...]]
[והשיר נחתם בליווי שבת המלכה בצאתה עם מלאכיה ובהמתנה לשובה לשבת הבאה]
צֵאתְךָ לְשֵׁלֹם הַקְדוּשָׁה הַזֹּכֶה
דְּעֵי שֵׁשֶׁת יָמִים אֶל שׁוֹבֶךְ נַחֲכָה
כֵן לְשֵׁבֶת הַבָּאָה

ה. כיצד מרקדין לפני הכלה ולפני השבת

הריקוד לפני הכלה המקור לריקוד לפני הכלה הוא בסוגיה התלמודית הפותחת בשאלה 'כיצד מרקדין לפני הכלה'.³⁴ שאלה זו נתפרשה בתלמוד בשני אופנים: (1) במובנו הפשוט, כיצד מרקדים לפנייה, דוגמת חכמי ישראל: 'אמרו עליו על ר' יהודה בר אילעאי, שהיה נוטל בד של הדס ורוקד בפני הכלה, רב שמואל בר יצחק מרקד על תלת [על שלושה ענפים כאלה], רב אחא מרכיב לה אכתפיה ומרקד' [מרכיב את הכלה על כתפו ומרקד]; (2) הפירוש השני 'כיצד מרקדין לפני הכלה' הוא 'מה אומרים לפנייה?' כפירוש רש"י. והתשובה: 'בית שמאי אומרים כלה כמות שהיא ובית הלל אומרים כלה נאה וחסודה'. ואמנם הדוגמה המובאת בהמשך משלבת את שני הפירושים גם יחד: כיצד מרקדין לפני הכלה ומה אומרים בפניה? 'אמרו עליו על ר' יהודה בר אילעאי, שהיה נוטל בד של הדס ורוקד בפני הכלה ואומר כלה נאה וחסודה [...] כשמתקרבת הכלה לחופה יוצאים לקראתה חשובי הקהל וחוזרים לאחוריהם וזהו בכלל הכנסת כלה לחופה'. יש הסבורים שהמקור ההלכתי לקבלת פני הכלה וליציאה לקראתה הוא מנהג ר' חנינא, שהיה מתעטף בערב שבת ואומר: 'בואו ונצא לקראת שבת המלכה' או שאר נוסחים, ומנהג ר' ינאי שהיה אומר: 'בואי כלה, בואי כלה'.³⁵

34 בבלי, כתובות טו ע"ב.

35 על קבלת פנים לכלה ויציאה לקראתה ראו: אדלר (לעיל הערה 24), פרק יב, עמ' שעג, הערה 149.

הריקוד לפני השבת

גם בריקוד לפני השבת (קרי הכלה), מתברר הפירוש המשולב, איך מרקדין לפנייה ומה אומרים לכבודה. מן הדוגמאות שבשירים מתברר הפירוש השני – כיצד משבחים אותה ומה שרים לכבודה – אלא שעל פי גרסה אחרת בסוגיה תלמודית מתברר גם ההסבר הראשון, כפי שיפורט להלן. בסוגיה העוסקת בנוקים הנגרמים ברשות הרבים³⁶ – כאשר אדם היה רץ ברשות הרבים, ואדם אחר היה מהלך, ונגרם נזק למהלך מצד הרץ – נפסקה ההלכה כאיסי בן יהודה לחייב את הרץ, מפני ששינה מדרך בני אדם. במה דברים אמורים? ביום חול. אבל בערב שבת בין השמשות מודה איסי שהוא פטור, והטעם – מפני שרץ ברשות, כלומר לצורך מצווה, שהיה רץ כדי לקבל את השבת, וכדרכי חנינא: 'ר' חנינא מייעטף וקאי [...] ואמר [...] 'בואו ונצא לקראת כלה מלכתא'.

והנה בנוסח זה לא כתוב 'בואו ונרוץ לקראת הכלה' אלא 'בואו ונצא'. אבל קיים גם נוסח אחר במקום הביטוי 'מתעטף וקאי ואמר', על פי גרסת רבנו חננאל: 'כר' חנינא דהנא מרקד ואויל [מרקד והולך] ואמר בואו ונצא לקראת כלה'. לפי גרסה זו נושא הריקוד לפני הכלה נוגע לשבת כפשוטו ומקביל לריקוד בפני הכלה על פי הדוגמאות במסכת כתובות.

כאמור, 'כיצד מרקדין לפני הכלה' פירושו על פי רש"י הוא מה למעשה אומרים לפנייה על פי בית שמאי ועל פי בית הלל. פירוש זה מוצא את ביטויי בשירים רבים המושרים לכבוד השבת ומשבחים אותה בשלל תארים. מקור השראה ראשון של שירים אלה הם דברי ר' חנינא ור' ינאי, שהיו יוצאים לקראת השבת ערב השמשות ואומרים: 'בואו ונצא לקראת שבת המלכה'; 'כלה מלכתא'; 'שבת כלה מלכתא'; 'בואי כלה בואי כלה'.

על פי נוסחים אלה השבת מעוצבת ככלה, כשבת המלכה ואף ככלה וכמלכה גם יחד. הנוסח החוזר על עצמו ברוב השירים הוא 'בואי כלה בואי כלה'.

להלן תיאורים דומים בשירי שבת ובהם שבחים נוספים שאומרים בקבלת השבת, מעין מה שאומרים לפני הכלה בהכנסתה לחופה. בשני קטעי שירים לשבת מתוארת קבלת הכלה בריצה לקראתה ובפנייה אליה בתארי שבח: 'שְׁבֶת הַמְּלִכָה', 'פְּלָה נְסוּכָה', 'פְּלָה', 'יוֹנָה', 'שבת האהובה' – בדומה לשושבינים הרצים לקבלת פני הכלה (שירים י–ג). בשירים אחרים מלווה קבלת שבת הכלה אף בשירה ובזמר (שירים טז; יח–2). כשם ששרים שירים לכבוד החתן והכלה כדי לחבב את הכלה על בעלה, אף כאן השירה מעוררת את אהבת השבת (שיר טז). בשיר אחר מ'גל יעקב' אומר המשורר לשבת

36 בבלי, בבא קמא לב ע"א.

מה שאומרים לכלה כאשר מרקדין לפנייה: 'כיצד מרקדין לפני הכלה? [...]. כלה נאה וחסודה' בתוספת דברי שבח (שיר ה1).

1. דמות הכלה / דמות החתן / דמות אשת חיל

דמות הכלה

מכלל התארים שבהם מכתירים המשוררים את השבת, מעוצבת דמותה של השבת בעיקר בדמות של כלה, והמקורות מפרטים את שבחיה: את מעמדה המלכותי, את ייחוסה הרם כבתו של הקב"ה, את נוי יופייה, את חסידותה ואת צניעותה. מקורות ההשראה של שבחי השבת בשבחיה של כלה – מגוונים הם. כמה מהם תלמודיים, והם עוסקים בסוגיה של קבלת שבת במסכת שבת לפי הנוסחים השונים: 'שבת המלכה', 'כלה מלכתא', 'שבת כלה מלכתא', 'פלה', והם נתקבלו בראשיתם בשיר 'לכה דודי':

לְכֵה דוּדִי לְקִרְאֵת פְּלָה
פְּנֵי שַׁבַּת נְקֻפָּה [...]]
תוֹךְ אֲמוּנֵי עַם סְגֻלָּה
בוֹאֵי פְלָה בוֹאֵי פְלָה [...]]
בוֹאֵי פְלָה שַׁבַּת מְלַכְתָּא

אחרים חדרו בהשפעת הסוגיה התלמודית העוסקת בשאלה 'כיצד מרקדין לפני הכלה' – 'פלה נאה וחסודה' – וכמה מהם שחידשו או הוסיפו הפייטנים: 'היידה יפה מלכתא', 'פלה המהללה', 'יונה', 'חבת בבת עינינו', 'שבת ברוכה', 'עטרת ראשנו', 'פתר מלוחה' ועוד. אלו מצויים לרוב בפיוטי שבת בקובץ 'יגל יעקב'. בשיר אחר לר' יעקב אביחצירא מתפרשת השבת כבת אל (שיר טו2) על פי אותיות בי"ת ותי"ו של שִׁבַּת, והיא נישאת לנו לאישה מהר סיני ביום מתן תורה, והשומרה, ישראל, הוא חתן ה' (שיר טו3). באחד השירים המתארים קבלת שבת (שיר ז1) מתוארת הכלה בשלל תארים ובהם יופייה וייחוסה. הנה קטע ממנו:

עָרַב שַׁבַּת בֵּין הָעַרְבִים
אֲבָרְהָם יִגַּל בְּאַלְהֵים חַיִּים
נָתַן לוֹ לְבַת יַעֲקֹב
יַפֵּת עֵינַיִם
פְּלָה כְּלוּלָה
וּבְכָל שְׂמָה
(שיר ז3)

מה מקור הביטוי 'וּבְכָל שָׁמָּה', ומה פירושו? הבת הקרויה 'בְּכָל', מקורה בפסוק 'וַיְהִי בַּרְךְ אֶת אַבְרָהָם בְּכָל' (בר' כד, 1), שפורשה בין השאר על 'בת שהיתה לו לאברהם אבינו ובכל שמה'.³⁷ בת זו נדרשה באופן אלגורי על כנסת ישראל, הנקראת כלה, בשיר השירים.³⁸ כאן בשיר משל נוסף, ובו נתפסת 'בכל' כבתו של הקב"ה – היא השבת המיועדת לבת זוגו של אברהם אבינו, המייצג את כנסת ישראל.

דמות החתן

בן זוגה של השבת הוא ישראל. ברוב המקורות בכלל, ובשירי שבת בפרט, ההתעכבות היא על דמות הכלה ולא על החתן. דמותו של החתן עולה מאליה כבן זוגה של השבת, ורק במקורות מועטים היא נזכרת בלי פירוט של שבחים. המקור הראשון הוא המדרש המתאר את הזיווג. כשהשבת טוענת בפני הקב"ה 'לכולם יש בן זוג ולי אין' הוא משיבה ישראל בן זוגך. בשיר 'אזמר בשבחין' (שיר ב13) בן הזוג מכונה ארוס ושני ההדסים שמריחים בהם על שולחן השבת הם כנגד 'הארוס והארוסה' קרי ישראל והשבת.

בְּחַמְרָא גּוֹ כָּסָא
וּמְדַאנִי אָסָא
לְאָרוּס וְאָרוּסָה
לְהַתְקַפָּא חֲלָשִׁין

[ביין תוך הכוס / ואגודות הדס / לארוס וארוסה / לחיזוק החלשים]

השיר המפורסם לקבלת שבת פותח בפזמון 'לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה', ובו זוכה החתן לתואר דוד הקרוא בסוף כל בית. לשיא הייחוס זוכה החתן באחד משירי שבת לתואר 'חתן ה' הנשוי לבתו של הקב"ה:

בְּאָרוֹ חֲכַמֵּינוּ
הַשׁוֹמֵר שְׁפָתָנוּ
שֶׁתֵּף לְאֵלֵּינוּ
גַּם חֲתָן ה'
(שיר טו3)

דמות אשת חיל

בשיר מן התקופה החדשה מתמזגת הרעיה בשיר השירים עם השבת ועם אם הבנים, היא אשת חיל (שיר לד):

37 בבלי, בבא בתרא טז ע"ב.
38 ראו: רמב"ן, בר' כד, 1.

אֵל תְּרַאוּנִי שְׂאֲנֵי שְׁחַרְחַרְתָּ מְנוּלָת
 לְכַבוֹד שַׁבַּת אֲנִי אוֹפֶה וּמְבַשְׁלָת
 שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנֶאֱנָה בְּנֹת יְרוּשָׁלַיִם!

בהמשך הדברים מתאר המשורר את בגדיה של השבת, את הצניף שעל ראשה, את עדייה ואת תכשיטיה: 'כולם נוצצים קדש – כבוד שבת על כולם', והשיר נחתם בהלל לדמותה של מלכת הבית המדליקה נרות השבת:

כְּמִלְכָּה בֵּין יְלָדֶיהָ בְּגָאוֹן עוֹמֶדֶת
 בְּגָאוֹן אֵל הַשְּׁלָחַן כְּמִלְכָּה צוֹעֶדֶת
 תַּעֲלֶה נְרוֹת שַׁבַּת וְיַד לְפָה נוֹשֶׁקֶת

ז. קידושי הכלה וקידושי השבת

תהליך הכניסה לחופה נעשה בשני שלבים: (1) קידושי האישה על ידי ברכת האירוסין, הנחתמת בברכה 'מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין'. הקידושין מלווים במאמר הקידושין 'הרי את מקודשת לי כדת משה וישראל'; (2) ואחריהם ברכת חתנים הכוללת שבע ברכות.

תהליך קבלת השבת וקידושה נעשה גם הוא בשלבים: קבלת השבת, הקידושין, היא הברכה המרכזית 'אתה קדשת' בשבע ברכות של תפילת ערבית הנחתמת ב'מקדש השבת', ולבסוף הקידוש על היין שלפני הסעודה. הברכה המרכזית בליל שבת היא 'אתה קדשת', והיא כוללת מוטיב של קידושין לגווניו – קידוש השבת על ידי ה', קידוש השבת על ידי ישראל, וקידוש ה' את ישראל:³⁹

אַתָּה קִדְשָׁתָּ: אַתָּה קִדְשָׁתָּ אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁמְךָ, תְּכַלִּית מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ,
 וּבְרַכְתּוּ מִכָּל הַיָּמִים, וְקִדְשָׁתוּ מִכָּל הַיָּמִים, וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתְךָ (קִידוּשׁ הַשַּׁבַּת
 עַל יַדֵּי ה')

וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ: 'וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּו שַׁבַּת מִכָּל
 מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת' (קִידוּשׁ הַשַּׁבַּת עַל יַדֵּי ה');
 יִשְׁמַחוּ בַמְּלֻכּוֹת: 'עַם מִקְדָּשֵׁי שְׁבִיעִי [...] וְהַשְּׁבִיעִי רְצִיתָ בּו וְקִדְשָׁתוּ' (קִידוּשׁ
 הַשַּׁבַּת עַל יַדֵּי יִשְׂרָאֵל וְה')

קִדְשָׁנוּ בַמְּצוּוֹתֶיךָ: 'כָּל יִשְׂרָאֵל מִקְדָּשֵׁי שְׁמִיךָ [...] מִקְדָּשׁ הַשַּׁבַּת' (קִידוּשׁ הַשַּׁבַּת
 וְיִשְׂרָאֵל עַל יַדֵּי ה').

39 ראו: חזן, פיוטים (לעיל הערה 19), עמ' 75–81.

מקור ההשראה של שירים אלה הוא התיאור ב'פרי עץ חיים': 'ומתפללים אתה קדשת רמז לסוד קדושין שלה שנותן לה החתן בסוד ז' ברכות ואז [...] נקנית לבעלה'.⁴⁰

ח. עדות קידושין ועדות בליל שבת על ידי 'ויכלו'

עוד צד שווה בקידושי אישה ובקידושי השבת הוא מתן עדות לקידושין. הד לעדות הקידושין בשבת הם חרוזי השיר מ'יגל יעקב', שהם הד גם להשקפה הלוריאנית: 'אָז תאמר עדות קדושין / בְּשֵׁלֶשׁ "ויכלו" נוסדה' (שיר ח).

העדות נקבעת על פי שניים או שלושה עדים ככתוב בתורה: 'עַל פִּי שְׁנֵי עֲדִים אוּ עַל פִּי שְׁלֹשָׁה עֲדִים יָקוּם דְבָר'.⁴¹ מעשה הקידושין של האישה לאיש טעון עדות.⁴² גם השבת טעונה עדות. בליל שבת אומרים שלוש פעמים 'ויכלו': ב'ברכת שבע' בתפילת העמידה, לאחריה לפני ברכת 'מעין שבע' ובקידוש לפני הסעודה. אמירת 'ויכלו' היא ביטוי של אמונה ועדות על חידוש העולם על ידי הקב"ה בששת ימי בראשית,⁴³ עד שאמרו 'כל המתפלל בערב שבת ואומר "ויכלו" מעלה עליו הכתוב, כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, שנאמר ויכלו – אל תקרי "ויכלו" אלא "ויכלו"'.⁴⁴ אמירת 'ויכלו' שלוש פעמים היא כנגד העדות הנקבעת על פי שניים או שלושה עדים, ואמירתה בעמידה כדין מסירת עדות,⁴⁵ לפי שאמירת 'ויכלו' היא דוגמת העדות של קידושי חתן וכלה.

ט. שבע ברכות של הכלה ושבע ברכות של השבת והקידוש על היין

שבע ברכות בחופה

'שבע ברכות' הן מונח פרטני מקביל ל'ברכת חתנים', הכוללת שבע ברכות שמברכים בחופה: 'בורא פרי הגפן', 'שהכל ברא לכבודו', 'אשר יצר את האדם בצלמו', 'משמח ציון בבניה', 'שמח תשמח [...] משמח חתן וכלה', 'אשר ברא ששון ושמחה [...] משמח החתן עם הכלה'.⁴⁶ נושאי שבע ברכות הם: יצירת האדם, בריאת העולם לכבוד האדם, נושא הגאולה, והשמחה ובמיוחד שמחת החתן והכלה.

40 ראו: ר' חיים ויטאל, פרי עץ חיים (לעיל הערה 16), עמ' תטו.

41 דב' יט, 15.

42 בבלי, קידושין סה ע"ב; רמב"ם, משנה תורה, אישות פ"ד, ה"ו. ואדלר (לעיל הערה 24), פרק ח.

43 ראו: ר' חיים ויטאל, פרי עץ חיים (לעיל הערה 16), עמ' תטו.

44 בבלי, שבת קיט ע"ב.

45 ראו: ר' חיים ויטאל, פרי עץ חיים (לעיל הערה 16), עמ' תטו.

46 בבלי, כתובות ז ע"א; רמב"ם, משנה תורה (לעיל הערה 42), הלכות אישות פ"י ה"ג.

שבע ברכות בשבת

גם בשבת אומרים 'שבע ברכות' בכל אחת מתפילות העמידה ואלו הן: מגן אברהם, מחיה המתים, האל הקדוש, מקדש השבת, המחזיר שכינתו לציון, הטוב שמך ולך נאה להודות, המברך את עמו בשלום. ברכת 'מקדש השבת' היא הברכה המרכזית בתפילות השבת הפותחת ב'אלהינו... רצה נא במנוחתנו' והמלווה לפניה בקטעים מעניין השבת בכל תפילה.⁴⁷

על פי שער הכוונות, קבלת שבת וכניסתה – כמוה כהכנסת כלה, וכשם שהכנסת כלה לחופה נעשית על ידי קידוש ושבע ברכות, כך גם השבת.⁴⁸ שבע ברכות של תפילת שבת מוסבות בשני שירי שבת כשבע ברכות של חופת השבת: הראשון מ'גל יעקב' והשני מ'שיר ידידות' (שיר יד), כאשר בשיר הראשון הקידוש בכניסת השבת מקביל לקידוש בחופה (שיר ד2):

קִדּוּשׁ יְיָ חוֹבֵה
בְּעַת כִּי אֲתָה
כְּחַתָּן עִם כְּלָה
כְּנִיֶּסְתָּהּ
וּבְרִכּוֹת תִּפְלֶה
הֵן שֶׁל חֻפָּתָהּ
שְׁבַע בְּרִכּוֹת כְּהִלְכָתָהּ

קידוש היום

קידוש היום הקרוי 'קידושא רבה',⁴⁹ גם הוא בבחינת קידוש יומי לכבוד החתן והכלה כמתואר גם בשיר לשבת (שיר יט1):

וּבְקִדּוּשָׁא רַבָּא וְשִׁמְרוּ
שְׁמַאל עִם יְמִין נִקְשְׁרוּ
פָּנִים בְּפָנִים נִהְרוּ
קוֹל חֲתָנִים בְּמִצְהָלוֹת [...]]

47 ראו: חזן, פיוטים (לעיל הערה 19), עמ' 75–81.

48 שם, שם.

49 על פי בבלי, פסחים קו ע"א; ר' יצחק לוריא אשכנזי, שער הכוונות (לעיל הערה 16), עמ' צו.

י. נרות השבת ונרות חתן וכלה

נרות החופה

יש נוהגים להדליק נרות קלועים בעריכת החופה ובסעודה לכבוד החתן והכלה,⁵⁰ ויש שמדליקים שני נרות הנישאים על ידי שני שושבינים.⁵¹ הטעם לכך, כותב מחבר טעמי המנהגים בשם מטה, 'כי לאשה – רנ"ב איברים ולאיש – רמ"ח, ובדיבוק איש ואשה הם ת"ק גמטריא נ"ר. לכן נושאים שני נרות לפנייהם לרמוז לזיווג איש ואשה ועוד שתי פעמים נר בגמטריא "פרו ורבו" הוא סימן שיהיו פרין ורבין'.⁵²

נרות השבת

נר שבת חובה⁵³ הוא משום מצוות עונג שבת. בשולחן ערוך נפסק: 'יהא זהיר לעשות נר יפה, ויש מכוונים לעשות שתי פתילות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור'.⁵⁴ על פי האריז"ל יש להדליק לכבוד שבת שני נרות לרמוז על שני זיווגים,⁵⁵ וכן על פי זוהר: 'זכור כנגד זָכָר ביום ושמור נוקבא בלילה'.⁵⁶ הד לרעיונות הנ"ל אנו שומעים בשיר מ'יגל יעקב' (שיר ה3):

צְנִתְרוּת זָהָב הַנְּרוֹת
הֵם שְׁתֵּים כְּהַלְכָתָן
זְכוֹר וְשֹׁמֵר קְשׁוּרוֹת
פֶּאֶר כְּלָה עִם הַחֲתָן
גְּלוֹי חֲסִדִים מְזַהֲרוֹת
לְסֶטֶר דְּרוֹם עֲמִידָתָן

על פי חרוזים אלה בפיוט אנו למדים כמה הידורים בהדלקת נרות בשבת: (1) יש לכבד את השבת בשני פמוטות מזהב 'צְנִתְרוּת זָהָב הַנְּרוֹת'; (2) מספר הנרות הוא שניים: 'הֵם שְׁתֵּים כְּהַלְכָתָן'; (3) שני נרות אלה הן זכור ושמור המסמלים את הקשר בין החתן והכלה; (4) הנרות הם סמל לחסדים המזהירים, מאירים ומתגלים בשבת: 'גְּלוֹי חֲסִדִים

50 על מקורות ראשונים להדלקת נר בחופה ראו: בבלי, גטין פט ע"א; והרוקח סימן שנ"ג. וביתר פירוט ראו: אדלר (לעיל הערה 24), פרק יב, סעיף נב; פרק יח, סעיפים לד, מח.

51 אדלר (שם) א, פרק יב, סעיף נב, הערות שם.

52 טעמי המנהגים, עניני אישות, סימן תתקנ"ט.

53 בבלי, חגיגה ה"ב.

54 שולחן ערוך, אורח חיים, הלכות שבת, סימן רסג, סעיף א.

55 ספר תורת נתן, בני ברק תשנ"ו, כרך ד, ערך שבת, עמ' ס-סא.

56 זוהר, ח"א מח, ע"ב.

מְהִירוֹת'; (5) את הנרות יש להציב בצד דרום: 'לְסֵטֶר דְרוֹם עֲמִידָתָן', בבחינת 'שולחן בצפון ומנורה בדרום'.⁵⁷

יא. אגודות הדס לחתן ולכלה, ואגודות הדס לשבת ולישראל

ישנו מנהג ליטול הדסים בחופה לכבוד החתן והכלה ולברך עליהם אחר היין.⁵⁸ בסוגיה 'כיצד מרקדין לפני הכלה' נזכרת נטילת הדס בדוגמה של ר' יהודה בר אילעאי, שאמרו עליו שהיה נוטל בד של הדס ורוקד בפני הכלה. ורב שמואל בר יצחק 'מרקד על תלת', כלומר על שלושה ענפים כאלה.⁵⁹ בשירי כלולות לריה"ל ההדסים הם מרכיב חשוב בחתונה, ומהם אף עושים את החופה (שיר כ).

נטילת הדס נהגת גם בשבת. יש נוהגים ליטול בליל שבת לפני אמירת שלום עליכם שתי אגודות של הדס, לברך עליהן 'עצי בשמים' ולהריח, ואחר כך לומר 'זכור ושמור בדבור אחד נאמרו / ריח ניהוח אשה לה'.⁶⁰ מקור המנהג במסכת שבת⁶¹ בסיפור על רשב"י ועל בנו ר' אלעזר, שראו אותו זקן המחזיק 'בשתי אגודות של הדס וריץ בין השמשות. שאלו אותו אלה: למה לך? אמר להם לכבוד שבת [...] אחת כנגד זכור ואחת שמור'. וכך מפיית האר"י בשיר 'אזמר בשבחין' (שיר ב13) רעיון זה של ההדסים וטעמם כנגד הארוס והארוסה:

בְחַמְרָא גּוֹ כְּסָא
וּמְדַאנֵי אָסָא
לְאָרוֹס וְאָרוֹסָה
לְהַתְקַפָּא חֲלָשִׁין

[ביין תוך הכוס / ואגודות הדס / לארוס וארוסה / לחיווק החלשים]

חרוזים אלה משקפים את דברי האריז"ל ואת כוונותיו בנטילת הדסים בליל שבת:

ואח"כ תקח בידך שתי אגודות הדס וכמ"ש רז"ל במסכת שבת [...] על ההוא גברא דרהיט [...] ואמנם היותם ב' אגודות לרמוז אל זו"ן [זכר ונקבה], ולכן

57 בבלי, יומא כא ע"א.

58 בבלי, שבת קי ע"א; רמב"ם, משנה תורה (לעיל הערה 42), אישות פ"י ה"ד. ראו: אדלר (לעיל הערה 24), פרק י, סעיף נד, הערה 141.

59 בבלי, כתובות טו ע"ב.

60 ראו: סידור החיד"א, ירושלים תש"ס, עמ' שפא.

61 בבלי, שבת לג ע"ב.

אחר שתריח בהם, תאמר תיכף 'זכור ושמור בדבור אחד נאמרו' לרמוז סוד זו"ן המתחברים יחד, ונקראים זכור ושמור כנזכר במסכת שבת, שטעם ב' אגודות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור.⁶²

י.ב. תכשיטי הכלה ותכשיטי השבת

התכשיטים המוענקים לכלה ולאשה – רב ערכם הפסיכולוגי והאסתטי בעיניה, והם משמשים בעבורה סימן למעמד ולביטויים של חיבה, של כבוד ושל הערכה. וכדברי המדרש: 'חביבין תכשיטין על האשה יותר מכל מעדני עולם'.⁶³ 'דברים שהאשה משתוקקת להם – תכשיטין'.⁶⁴ בעיקר גדול ערכם של התכשיטים ביום הכלולות, שבו הם משמשים סימן היכר לכלה ומקנים לה רגש של כבוד ועליונות על חברותיה.⁶⁵ נוסף על החן ועל היופי שהם משווים לה.

גם ברית הכלולות בין ה' ישראל כמשל ליציאת מצרים ומעמד הר סיני כוללת רשימה ססגונית של תכשיטים, שנתן הקב"ה החתן לישראל הכלה: 'ואעדך עדי – שקשט אותם הקב"ה בכל מיני תכשיטים, ואתנה צמידים על ירך' הם עשרת הדיברות.⁶⁶ תכשיטי הכלה הקדומים ביותר הם אלו, שבהם קישט הקב"ה את חוה והביאה לאדם ומספרם כ"ד כנדרש מהפסוק 'ויבן ה' אלהים את הצלע ויבאה אל האדם' (בר' ב, 22) 'קישטה ככלה... מקושטת בכ"ד תכשיטין ואח"כ הביאה לו'.⁶⁷ כ"ד תכשיטים בגימטרייה 'ויבאָה'.⁶⁸

מקור לכ"ד תכשיטים אלו על פי המדרש הנ"ל הוא הפסוק 'בְּעֵדֶן גֵּן אֱלֹהִים הָיִיתָ כָּל אֲבֹן יָקָרָה מְסֻכָּתָךְ אֲדָם פִּטְדָה וַיְהִלֵּם תְּרִשִׁישׁ שָׁהִם וַיִּשְׁפֶּה סָפִיר נֶפֶךְ וּבְרָקָת וְזָהָב מְלֹאכֶת תְּפִיף וּנְקֻבֵיךְ בְּךָ בְּיוֹם הַבְּרָאָה כּוֹנְנִי' (יח' כח, 13), המכיל כ"ד מילים חוץ מהאחרונה, המסכמת אותן.

במדרשים אחרים הקשורים בפסוק 'וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכֹלֹתוֹ לְדָבָר אֲתוֹ בְּהַר סִינַי' (שמ' לא, 18) משמשים כ"ד תכשיטין משל לכ"ד ספרים שתלמיד חכם צריך להיות בקי בהם: 'ככלותו ככלתו כתיב', 'מה הכלה הזו מקושטת בכ"ד מיני תכשיטין, כך

62 ראו: ר' יצחק לוריא אשכנזי, שער הכוונות (לעיל הערה 16), עמ' עו.

63 מדרש הגדול, בר' ג, 16.

64 בבלי, כתובות סה ע"א.

65 ראו: פסיקתא רבתי דרב כהנא כב.

66 ראו: שיר השירים רבה ד, יב.

67 בראשית רבה יח, א.

68 ראו: זוהר, ח"א מת, ע"ב.

תלמיד חכם צריך להיות פקח ווריו בכ"ד ספרים.⁶⁹ על פי רש"י 'מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין', אלה הם התכשיטים המצוינים בישעיה:

ביום ההוא יסיר אֲדָנָי אֶת תְּפָאֶרֶת הָעֶכְסִים, וְהִשְׁבִּיטִים, וְהִשְׁהַרְנִים, הַנְּטוֹת וְהַשִּׁירוֹת, וְהַרְעֵלוֹת, הַפְּאָרִים וְהַצְּעָדוֹת, וְהַקְּשָׁרִים, וּבְתֵי הַנֶּפֶשׁ, וְהַלְחָשִׁים, הַטְּבָעוֹת וְנִזְמֵי הָאָף, הַמַּחְלָצוֹת וְהַמְעַטְפוֹת, וְהַמְטַפְחוֹת, וְהַחֲרִיטִים, וְהַגְּלִינִים, וְהַסְדִּינִים, וְהַצְּנִיפוֹת, וְהַרְדִּידִים. וְהָיָה תַּחַת בְּשֵׁם מִן יְהוָה, וְתַחַת חֲגוּרָה נִקְפָּה וְתַחַת מַעֲשֵׂה מְקֻשָּׁה קְרָחָה, וְתַחַת פְּתִיגִיל, מַחְגָּרֶת שָׁק.

(יש'ג, 18–24)

ותלמיד חכם צריך אף הוא להיות בקיא בכ"ד ספרים.⁷⁰

***

כל המקורות הנ"ל מעוררים את השאלה בדבר המקור לתכשיטים בשירי השבת ומשמעותם. להלן נסקור את השירים הכוללים את התכשיטים ונעמוד על טיבם של תכשיטים אלה:

ימי השבוע כתכשיטים לשבת

שיר ראשון הכולל תכשיטים ובגדים הוא 'אומר בשבחין' לאר"י (שיר 3):

יְמִינָא וּשְׂמָאֵלָא

וּבִינְיָהוּ כְּלָא

בְּקִשׁוּטִין אֶזְלָא

וּמְאֲנִין וּלְבוּשִׁין

[ימין ושמאל, וביניהם הכלה בקישוטים הולכת ובגדים ולבושים]

על פי אחד מפירושי השיר, ימי השבוע משמשים לשבת הכלה כקישוטים שבהם היא מתהלכת. לעיל פורשו שושביני השבת כמשל לימות השבוע. כאן אפשר לראותם גם כקישוטים המעטרים אותה ככלה. קישוטים מימינה של השבת משל הם לשלושת הימים שלפני השבת – רביעי, חמישי ושישי – והקישוטים משמאלה הם לשלושת הימים שלאחר השבת – ראשון, שני ושלישי. המסר הרעיוני הוא הקשר של הימים לשבת:

69 ראו: תנחומא כי תשא, טז.

70 ראו: שיר השירים רבה ד, יא.

כשם שהכלה קשורה ומעוטרת בתכשיטים, כך השבת קשורה לימי השבוע בסגולה הרוחנית, בהכנות לשבת ובתואר הנלווה להם: כמו 'אחד בשבת'.

שבעים עיטורים / כתרים

סוג אחר של תכשיטים המעטרים את השבת מופיע בבית 9 של השיר 'אומר בשבחין':

וְעֵטוּרֵי שְׁבָעִים לָהּ
וּמְלֶכָא דְלַעֲיָלָא
דְתַתְעֵטָר כְּלָהּ
בְּקַדִּישׁ קַדִּישִׁין'

מה הנמשל לשבעים עיטורים אלה? על כך אנו שומעים בהמשך השיר בבית 14:

[...] נַעֲבִיד לְהוֹן כְּתָרֵין
בְּמַלְיֵין קִירֵין
בְּשִׁבְעֵין עֵטוּרֵין
דְּעַל גְּבֵי חֲמִישִׁין

[נעשה להם כתרים / במילים יקרות / בשבעים עיטורים / שמעל החמישים]

נַעֲבִיד לְהוֹן כְּתָרֵין: נעשה להם כתרים לעולמות העליונים. בְּמַלְיֵין [...] עֵטוּרֵין: אלו שבעים המילים שיש בקידוש ליל שבת. דְּעַל גְּבֵי חֲמִישִׁין: שמעל החמישים. המספר שבעים עולה על מספר חמישים במילה 'כל' שבה נתברכו האבות.⁷¹

מהן שבעים המילים האלה המשמשות שבעים עיטורים? תשובה לכך אנו מוצאים בזוהר לליל שבת 'יומא דא מתעטרא' המופיע בסידורים:⁷²

יומא דא מתעטרא בשבעין עטורין [...] רזא דסהדותא דעובדא דבראשית דהינו
'ויכלו השמים והארץ וכל צבאם' וגו' ואית בסהדותא דא תלתין וחמש תיבין
[...] ואלין תלתין וחמש אחרנין כמה דאית ב'ויכלו' כלא סלקא לשבעין תבין
לאתעטרא בהו שבת דמעלי שבתא.

היום הזה מתעטר בשבעים עיטורים [...] סוד העדות של מעשה בראשית הוא 'ויכלו
השמים והארץ וכל צבאם' וגו'. ויש בעדות זו שלושים וחמש תיבות [...], ואלה שלושים
וחמש מילים אחרות, כמו שיש ב'ויכלו'. הכול עולה לשבעים תיבות שבהן מתעטרת
השבת בכניסתה]

71 על פי פירוש לשיר, סידור אמרי פי (עיל הערה 25), עמ' רלא.

72 זוהר, ח"ב, ויקהל רו, ע"ב.

מכלל מאמר הזוהר לליל שבת מתפרשים שבעים העיטורים – או הכתרים – שבהם מתעטרת השבת, כמשל לשבעים מילים של הקידוש לליל שבת על שני חלקיו או קטעיו: 'ויכלו' [...] צבאם', ואחריו: 'ברוך אתה [...] אשר קדשנו [...]'], שבכל אחד משניהם יש שלושים וחמש מילים. שני קטעים אלה מקפלים בתוכם את המשמעות של השבת המשקפת את האמונה בבריאת העולם בשישה ימים על ידי הקב"ה ואת המנוחה בשבת. לכן קריאת הקידוש מתוך כוונה ואמונה הרי היא כעדות על מעשה בראשית, עדות המנוסחת בשבעים מילים המשמשות שבעים עיטורים שבהם מתעטרת השבת בכניסתה על ידי הקידוש ביין, שהגימטרייה שלו שבעים.

כ"ד תכשיטי השבת כנגד כ"ד תכשיטי הכלה
 כבר ראינו לעיל שבכ"ד תכשיטים מתקשטת הכלה ביום כלולותיה, שכן כך קישט הקב"ה את חוה. כ"ד תכשיטים אלה הם גם משל לכ"ד ספרים שבהם תלמיד חכם צריך להיות בקיא. והנה כ"ד תכשיטים אלה משל הם גם לכ"ד תכשיטי השבת (הכלה) על פי שיר אחר מ'גל יעקב' (שיר ח4):

רוֹמְמוֹת אֵל רָם וְנִשְׂא
 בְּמִקּוֹם כְּבוֹדוֹ הַלְיָלָה
 לְפָנָיו נְאוּה כְּתִרְצָה
 מְלָכוֹתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה
 עֲלֵתָה לְמַעְלָה וְלִבְשָׁה
 כָּל כִּד קְשׁוּטֵי הַכְּלָה

השבת, המזוהה כאן גם עם השכינה, היא ספירת המלכות העולה למעלה בפני רוממות אל כשהיא מקושטת בכ"ד קישוטי הכלה. מהם כ"ד תכשיטים אלה, ומה משמעותם? הנה מה שמובא בשער הכוונות לאר"י: 'אחר הפזמון (אסדר בשבחין) [...] תקרא ח' פרקים הראשונים בליל שבת, וח' אמצעיים בסעודת שחרית, וח' אחרונים בסעודת מנחה, ותכוין, כי הם כ"ד פרקים כנגד כ"ד קשוטי כלה כנודע אצלנו'.⁷³ הנה כי כן, מצטיירת השבת ככלה המזוהה גם עם מסכת שבת, הכוללת עשרים וארבעה פרקים המסמלים גם את כ"ד תכשיטי הכלה.

לסיכום, תכשיטי השבת הם משל לשלושה משמעים: (1) ששת ימי השבוע; (2) שבעים המילים של 'ויכלו'; (3) כ"ד הפרקים של מסכת שבת. שני המשמעים

73 ראו: ר' יצחק לוריא אשכנזי, שער הכוונות (לעיל הערה 16), עמ' פו עמודה ב; ר' חיים ויטאל, פרי עץ חיים (לעיל הערה 16), עמ' תכו.

הראשונים משתמעים מן הפיוט הלוריאני, ואילו המשמע השלישי מקובץ שירי 'יגל יעקב', המושפע מקבלת האר"י על דרך 'דברי שיר עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר'. הדברים משלימים זה את זה ומקור ההשראה של שלושתם הוא רוח קבלת האר"י.

יג. פנים חדשות באירועי הכלולות ופנים חדשות בשבת

בכל סעודה של שבעת ימי המשתה נוהגים לברך 'שבע ברכות', ובתנאי שיש פנים חדשות בסעודה, כלומר נוכחות של אורח חדש בסעודה. בשבת אפשר לברך שבע ברכות גם ללא פנים חדשות, כי השבת עצמה נקראת 'פנים חדשות'⁷⁴. בכמה משירי השבת מופיע הביטוי 'פנים חדשות' בהקשרים שונים. הראשון אשר שיבץ אותו וחתם בו את שירו הוא ר' יהודה הלוי: 'מֵה נֶעְמָה לִי עֵת בֵּין הַשְּׁמִשׁוֹת / לְרֵאוֹת פְּנֵי שַׁבַּת פְּנִים חֲדָשׁוֹת' (סוף שיר א). הפנים החדשות בשיר הם פניה של שבת מלכתא, שאותן הולכים לקבל בין השמשות כמנהגם של ר' חנינא ור' ינאי. לכן, לכבוד הפנים החדשות של השבת אומרים 'שבע ברכות' בעמידה. כל יום צריך לברך מאה ברכות, ובשבת חסרות ברכות בגלל תפילת העמידה הקצרה המכילה רק שבע ברכות (ולא שמונה עשרה), ולפיכך מציע המשורר: 'בְּאוֹ בְּתַפְּחוּיִם הֲרַבּוּ אֲשִׁישׁוֹת', היינו להרבות במיני פְּרוֹת ובמיני מגדים כדי להשלים למאה ברכות.⁷⁵ בשיר זה הפנים החדשות הן של השבת, והן זהות לפני הכלה עצמה.

'פנים חדשות' מופיעות גם בשיר אחר לשבת בתוך 'שיר ידידות', המושפע משירו של ריה"ל. גם הן נגלות בין השמשות ומזוהות עם השבת, שאותה מקבלים בשעה זו (שיר יז). אולם בשיר זה קושר המשורר את הפנים החדשות עם 'נֶפֶשׁ יְתָרָה'. כל ישראל הם אפוא בבחינת 'פנים חדשות' בזכות הנפש היתרה, שהרי 'לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבוע כמו שהוא דומה בשבת'.⁷⁶ הפנים החדשות ניכרות על פי שער הכוונות על פי תוספות הנפש והארתה הניכרת על מצחו של אדם.⁷⁷ בעיצוב חדש מופיעות פנים חדשות של שבת בשיר אחר:

נִתְעַלְסָה בְּאֶהָבִים
פְּנִים חֲדָשׁוֹת הַבָּאִים
פְּנִים רוֹאִים וְלֹא נִרְאִים

74 ראו: שולחן ערוך, אבן העזר, סימן סב, סעיפים ז-ח.

75 ראו פירוש לשיר: 'אעירה שחר' ג, עמ' תמה.

76 בראשית רבה יא, יב.

77 ראו: ר' חיים ויטאל, פרי עץ חיים (לעיל הערה 16), עמ' שצא עמודה ב.

בם נשְׁמַחָה וְנִגְיָלָה

(שיר יח3)

בטור שלפני האחרון אנו מתוודעים ל'פְּנִיִּים חֲדָשׁוֹת הַבָּאִים', הן פְּנִיָּה של שבת המלכה המוכרות לנו מן השירים הקודמים. אולם כאן מוסיף המשורר ומעצב פנים אלו בדמות ייחודית: 'פְּנִיִּים רוֹאִים וְלֹא נִרְאִים', ביטוי תלמודי הלקוח בהקשר למצוות הראייה: 'שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בְּשִׁנָּה יִרְאֶה כָּל־זָכוֹר אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו' (דברים טז, 16). בהקשר למצווה זו מביא התלמוד מעשה ברבי ור' חייא, שהלכו להקביל פניו של תלמיד חכם, שהיה 'מאור פנים' (סומא). כשנפרדו ממנו ברכם בברכה: 'אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין, תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין',⁷⁸ כלומר את פני השכינה. גם כאן השבת היא ישות רוחנית הרואה ואינה נראית.

ראינו של'פנים החדשות' יש כמה פנים: הפנים החדשות המופיעות לראשונה בשיר נוסח ריה"ל הן פני השבת עצמה. הן נשקפות בין השמשות עם כניסתה, ולפיכך ניצבות לקבלה; פנים חדשות לפי שיר שני מוסבות על 'נפש יתרה' וזהות אפוא לכל ישראל המקבלים את השבת וזוכים בנשמה יתרה; ולבסוף 'פְּנִיִּים חֲדָשׁוֹת הַבָּאִים' / פְּנִיִּים רוֹאִים וְלֹא נִרְאִים' היא השבת כישות רוחנית.

יד. התחייבויות החתן ישראל לכלה השבת

כשנושא אדם אישה, הוא מתחייב לה בשלושה דברים מן התורה: שארה (מזונה), כסותה ועונתה.⁷⁹ שנאמר: 'אם אֶחְרַת, יִקַּח לוֹ – שְׂאֲרָה כְּסוּתָהּ וְעִנְתָּהּ, לֹא יִגְרַע. וְאִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ וַיִּצְאָה חֲנָם אֵין כְּסָף' (שמ' כא, 10–11). הנמשל להתחייבויות אלו בשבת: שְׂאֲרָה – שלוש סעודות של שבת; כְּסוּתָהּ – בגדי שבת ותכשיטים; עִנְתָּהּ – עונתם של תלמידי חכמים מערב שבת לערב שבת, או לימוד תורה וחינוכי תורה, או קיום העולם על ידי השבת, כפי שיפורט להלן.

שְׂאֲרָה – סעודות השבת

בדומה לאירוע הכלולות המלווה בסעודת מצווה לאחר החופה ושבע ברכות, כך גם השבת מלווה בסעודות כמתואר בהלכה⁸⁰ ובשירי שבת (ד3; כא–כב2; כג). הפסוק 'ואם שלש אלה יעשה לה' המוסב במקורו על 'שארה כסותה ועונתה' מובא

78 בבלי, שבת כה ע"ב.

79 ראו: רמב"ם, משנה תורה (לעיל הערה 42), הלכות אישות, פי"ב, ה"א–ב.

80 על שלוש סעודות בשבת ראו: בבלי, שבת קיח ע"ב.

בשני שירי שבת בהקשר לשלוש סעודות, שצריך אדם לסעוד לכבוד שבת. בתחילת השיר 'מה יפית' (שיר כא4) מפורט תפריט סעודת השבת 'בְּשֹׁר וְגַם דָּגִים', שאותם מכינים בערב שבת 'נְכוּנִים מִקְעוּד יוֹם', ובהמשך: 'מִמֶּתְקִים וְתַעֲנוּגוֹת כְּגַי אֲדָם' ובכללם 'יַיִן כִּי יִתְאָדָם וְשָׂאֵר מִשְׁקִים'. כל אלה לכבוד השבת הרוויה בשמחה, הקרויה 'צֶת דָּדִים', ביטוי המובא במקורותיו בהקשר לאירועי כלולות, ומקורו ביחזקאל (טז, ח) המתאר את יחסי ה' וישראל בתיאורים של נישואין וכלולות. כאן בפיוט 'צֶת דָּדִים' משל לעת כלולות של השבת עם ישראל, ובהמשך השיר נזכר מספר סעודות שבת, ורמזו לשלושתן 'אִם שָׁלֵשׁ אֱלֹהֵי יַעֲשֶׂה לָּהּ' ומי שמקיימן יזכה למעלה (שירים כא4; כג).

בשיר אחר מעוצבות סעודות השבת בציור של סעודות מלכותיות של אסתר המלכה (שיר כב2). על דרך קריאתו של המלך 'מִהָרוּ אֶת הַמֶּן, לַעֲשׂוֹת אֶת דְּבַר אֶסְתֵּר' (אס' ה, 5), נכתב בשיר: 'מִהָרוּ אֶת הַמֶּנָּה לַעֲשׂוֹת אֶת דְּבַר אֶסְתֵּר'. אסתר היא השבת, והמלך – הקב"ה – מבקש מכל אחד 'מִהָרוּ אֶת הַמֶּנָּה לַעֲשׂוֹת', כלומר להכין את סעודות השבת, וביד רחבה 'אֲכַל וְהוֹתֵר' וגם 'וְשִׁתּוּ יַיִן מִשְׁמַנֵּי', והטעם – 'שֶׁבֶת הַיּוֹם לָהּ'. בשיר אחר, הפותח בריצה ובריקוד לקראת הכלה, מתואר גם תפריט הסעודה בטור השירי 'לְהַתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים / בְּרְבוּרִים וְשִׁלְיוֹ וְדָגִים', המשמש פזמון בסוף כל בית (שיר יג). סעודות השבת – טעם מיוחד יש להן, ותבלין מיוחד יש להן על דרך הסיפור התלמודי 'תְּבַלִּין יֵשׁ לָנוּ / וְשֶׁבֶת שְׁמָה'⁸¹ גם תבלין זה זכה לתבל את פיוטי השבת עם בן זוגה ישראל (שיר 11).

תיאור עשיר של הווי השבת על ריחותיה ובשמיה, בגדיה, תכשיטיה, סעודותיה ויינותיה מופיע בשיר מאוחר נוסח תימן (שיר כט). הנה הטורים הראשונים של הבתים:

מה נַעֲמָה שֶׁבֶת וְמָה כְּבוֹדָה
 רִיחָה קִנֵּי בִשְׁם וּמֹר וְקִדָּה [...]]
 מה נַעֲמָה שֶׁבֶת כֶּסֶת וּמִלְבוּשׁ
 כֶּתֶר פָּאֵר צְנוּף בְּרֹאשׁ וְחִבוּשׁ [...]]
 מה נַעֲמָה שֶׁבֶת בְּבוֹא קַהֲלָה
 בִּקֶּר לְהִלָּל אֵל בְּבֵית תְּפִלָּה [...]]
 מה נַעֲמָה שֶׁבֶת בְּפֶת וּבִשָּׁר
 שׁוֹר פֶּרֶףֶרָאוֹת אֵב וְרֵב וְטִפְסֵר [...]]
 מה נַעֲמָה שֶׁבֶת בְּבוֹא אֲשִׁישָׁה
 מִן הַזְּכוּכִית נִבְחַרְתָּ חֲדָשָׁה

81 בבלי, שבת קיט ע"א.

כְּסוּתָהּ – בגדי שבת

על הצורך בכסות מיוחדת לשבת לומדים מן הפסוק 'קָרְאָתָּ לְשַׁבָּת עֲנֵג, לְקָדוֹשׁ יְהוָה מְכַבֵּד, וְכִבְדוּהָ מַעֲשׂוֹת דְרָכֶיךָ' (יש' נח, 13) – 'שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול';⁸² וכך נפסק בהלכה: 'ילבש בגדיו הנאים וישמח בביאת שבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה דר' חנינא מיעטף וקאי בפניא דמעלי שבתא ואמר בואו ונצא לקראת שבת מלכתא'.

בגדים לכבוד שבת נזכרים בכמה משירי שבת בהקשר של קבלת הכלה בבגדים נאים לכבוד השבת: בגדי חמודות (שיר יג), בגדי שש ומשי (שיר כא2). גם הנשים לובשות בגדים נאים לשבת. עיצוב פיוטי מיוחד למנהג זה מצוי באחד משירי שבת: 'אִשָּׁה אֶל אַחֻוֹתָהָ לְצַרֵּר / לְגִלוֹת עַל יוֹם שְׁמֻחָתִי / בְּגִדֵי שֵׁשׁ עִם שָׁנִי' (שיר כב1). טור שירי זה מכיל חידודי לשון קלמבוריים (calembour) לפסוק 'אִשָּׁה אֶל אַחֻוֹתָהָ, לֹא תִקַּח; לְצַרֵּר, לְגִלוֹת עֲרוֹנָתָהּ עֲלֶיהָ בְּחַיִּיהָ' (וי' יח, 18). המובן המקראי הוא לא לקשור שתי נשים לבעל אחד כמו מְשַׁאֲרְתָם צָרְתָּ בְשִׂמְלֹתָם, עַל־שִׁכְמָם (שמ' יב, 34). בשיר משובץ הפסוק במובן חדש בהקשר ללבוש, וההסבר הוא כך:⁸³ 'כאן לצרר – קשירה של לבוש, שתלכנה נשים זו אצל זו מלובשות בגדים נאים בשבת "בְּגִדֵי שֵׁשׁ עִם שָׁנִי" ותשמחנה בחברתן', וכל זה 'לְגִלוֹת [...] שְׁמֻחָתִי'. הכסות המיוחדת בשבת היא ביטוי לכבוד השבת, או לפי נוסח אחר: 'לְגִלוֹת'⁸⁴ [לשמחת השבת].

עֲנֵתָהּ – אהבה וחיי אישות של ישראל והשבת

כאמור, תכליתן של הנישואין היא פרייה ורבייה, וכך גם בשבת ובמונבים שונים: במובן הארצי, במובן של ייחוד העולמות, ובמובן של פרייה ורבייה בתורה בשבת. עונתן של תלמידי חכמים היא מערב שבת לערב שבת, כך מובא בתלמוד, בזוהר ובהלכה.⁸⁵ הפסוק 'וְהָיָה כְּעֵץ שֶׁתּוֹלַע עָלָיו פְּלִגֵּי מַיִם אֲשֶׁר פָּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ' (תה' א, 3) נדרש על עונתן של תלמידי חכמים מערב שבת לערב שבת.⁸⁶ רמזים נוספים לדבר מובאים ב'פרי עץ חיים' בראשי תיבות של פסוקי השבת:

1) 'אך את שבתותי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם' (שמ' לא, 13) – ראשי תיבות: 'אשתך אהב'.

82 בבלי, שבת קיג ע"א.

83 על פי פירוש השיר במקור.

84 ראו: סידור תפילת החדש, סיני 1972, עמ' 337.

85 ראו: בבלי, כתובות סב ע"ב; זוהר, ח"א נ ע"א; שולחן ערוך, אורח חיים, סימן רמ, סעיף א.

86 בבלי, כתובות (שם) זוהר, (שם).

- (2) 'ושמרו בני ישראל את השבת' (שם, 16) – ראשי תיבות: 'ביאה'.
 (3) 'בני ישראל אות היא לעולם' (שם, 17) – ראשי תיבות – 'ביאה'.⁸⁷

ביטויי שירי לעונה בשבת נרמזו במבצע 'תַּעֲנוּג לַיְצוּעִי' (שיר כה). עד כאן מובנה של העונה במישור הארצי, ואולי השבת טומנת גם כוונות ברומו של עולם כדברי הפייטן:

יִוְדַע סוּדָה
 נִזְהַר בְּכַבֻּדָּה
 אֲשֶׁר לוֹ יַעֲדָה
 כְּדַבֵּר ה'
 (שיר 110)

מה הוא סוד זה של השבת? אכן, כשם שברך ה' את האדם בפרייה ורבייה לקיום העולם – 'וַיְבָרֶךְ אֹתָם, אֱלֹהִים, וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ, וַיְכַבְּשֶׁהָ' (בר' א, 28) – כך ברך ה' את השבת כעונה, או עת, שבה העולם מתברך. כך משתמע מן הזוהר – 'כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תלין' – שכל ששת הימים מתברכים בברכת השבת. ואולם רעיון עמוק וגדול משמיע לנו ר' חיים בן עטאר בפירושו לתורה 'אור החיים':

ונראה שיכוון הכתוב לומר על דרך אמרם ז"ל כי העולם היה רופף ורועד, עד שבא השבת ונתקיים העולם ונתייסד, והכוונה, כי ביום שבת ברא ה' נפש העולם, והוא סוד אמרו 'וביום השביעי שבת וינפש' [...]. נשפע שפע חיוני בכל הנבראים [...] ולמה שפירש בזוהר, כי ביום השבת משתלשל השפע של כל ששת ימי המעשה, יכוון על זה אמרו 'ויברך' כי בו צוה ה' את הברכה להחיות את העולמות [...] שבשעת הבריאה ה' לא ברא כח בעולם זולת לעמוד ששת ימים לטעם הנודע לו [...] ונתחכם ה' וברא יום אחד הוא ייודע, ובו ביום חוזר ה' ומשפיע נפש לעולם שיעור המקדים עוד ששת ימים וכן על זה הדרך, וזולת זה היום היה העולם חרב בגמר ששת ימים וחוזר לתהו ובהו, וצריך ה' להכינו פעם שנייה באמצעות שבת [...] ובאמצעות יום שבת משפיע בכללות העולמות רוח המקיימת עוד ששת ימים.⁸⁸

על פי אור החיים, כל קיומו של העולם תלוי בשבת. העולם שנברא על ידי הקב"ה היה יכול להתקיים רק שישה ימים. כדי שיוכל שוב להתקיים יש צורך בשבת. השבת

87 ראו: ר' חיים ויטאל, פרי עץ חיים (לעיל הערה 16), עמ' תכח.

88 ראו: פירוש אור החיים בר' ב, 1.

הראשונה קיימה את העולם עוד שישה ימים, ולמעשה, כל שבת מקיימת את העולם שישה ימים. כל מחזור של שישה ימים מתקיים בזכות השבת. יום השבת נחשב אפוא לנפש העולם. הוא המקיים והמעמיד את העולם שישה ימים. הנה ביטוי לרעיון זה בשיר לשבת (שיר כד):

יְחֹד שֵׁשֶׁת הַיָּמִים
הַיּוֹם הַרְת עוֹלָמִים
נְבוֹנִים וְחַכְמִים
לְעִשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת
אֲשֶׁר מֵרֵאשׁ מִשְׁפִּיעַ
הוּא הֶרֶב לְהוֹשִׁיעַ
קָדֵשׁ לְחֹל מְזַרְיעַ
אֲחֹר וְקָדֵם שַׁבָּת

'היום הרת עולמים' פירושו: השבת הוא המפרה ומקיים את העולם מחדש כל שבת שישה ימים. זאת ועוד, הימים קשורים לשבת בקשר של קדושה והשפעה. אולם בהמשך השיר עובר המשורר לזיקה של הימים לשבת, כאשר שלושה ימים – ראשון, שני ושלישי – קשורים לשבת הקודמת להם, ואילו שלושת הימים האחרים – רביעי, חמישי ושישי – קשורים לשבת שלאחריהם, כפירוש המשורר לבר' ב, 1.⁸⁹

התורה ניתנה בשבת (שיר כז), והעיסוק בה הוא גם משל לעונה בבחינת 'רְאֵה חַיִּים עִם אֵשׁ / הִיא הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה' (שירים יב; כו).

השבת היא זמן של התעוררות האהבה הרוחנית, שעניינה איחוד וייחוד: ישראל עם ה', ישראל עם השבת ועם התורה, של העולמות זה עם זה ושל ייחוד הקב"ה עם השכינה/מטרוניתא, הכל בסוד חתן וכלה. ביטוי לייחוד, לאהבה ולהתעוררות בשבת יש בכמה שירי שבת (שיר טז; כד–כה).

כללו של דבר השבת הוא העת שבה הכול מתייחדים ומתחברים:

וּבָהּ מִתְיַחֲדִים
דוֹדִים וְרָעִים [...]]
וּשְׂכִינָת אֵל רָם
אֲשָׁא בְרָכָה
(שיר 4ד)

89 ראו: פירוש פתח האהל לר' דוד אביחצירא, בר' ב, 1.

טו. השבת כמועד של כלולות רב גוניים

השבת נחשבת כמועד של כלולות רבגוניים: בין ישראל לשבת, בין ישראל לתורה, בין ה' לישראל ובין חתן וכלה.

1. השבת כמועד של כלולות בין ישראל לשבת
עד כה הוקדש מאמרנו לנושא זה על גוונים, זיווג השבת לישראל, שושביני השבת, תכשיטי שבת, קידושין, שבע ברכות, פנים חדשות, ועוד.

2. השבת כמועד לכלולות ישראל עם התורה
תיאור זה מעוגן על פי המקורות המתארים את יחסי ישראל או הלומד והתורה ביחסי אישות וכלולות. המקורי שבהם הוא המדרש על הפסוק 'תוֹרָה צְוָה לְנוּ, מִשָּׁה: מוֹרְשָׁה' (דב' לג, 4): 'אל תהי קורא מורשה אלא מאורסה, מלמד שהתורה ארוסה לישראל'.⁹⁰ ועוד מקורות,⁹¹ שבהשפעתם ציור הכלולות האלגורי בין ישראל והתורה מופיע גם בפיוט על כל האסכולות שלו ותקופותיו, דוגמת הפיוטים לשבועות ובכללם נוסחי כתובות בין ישראל לתורה, נוסחים המתארים את מעמד הר סיני כמאורע של כלולות.⁹² כך גם חרוזיו של ר' יצחק בר ראובן לשבועות (שיר כו). מתן תורה עצמו היה בשבת על פי בבלי שבת פח, ע"ב: 'דכולי עלמא תורה ניתנה בשבת'.⁹³

ציור השבת כבן זוג לתורה עולה מן המדרש הבא: 'אמרה תורה: רבש"ע כשישראל נכנסין לארץ [...] כל אחד מישראל הולך לחרוש ולזרע שדהו, ואני מה תהא עלי? אמר לה: יש לך זיווג אחד שאני נותן לך. זהו יום השבת, שישאל בטלין ממלאכה, והם נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועוסקים בתורה'.⁹⁴ וכך ישיר המשורר: 'וביזם השֶׁבֶת קָדֵשׁ / הוא יום שְׁשָׁה לַחֲדָשׁ / חֲתָן כְּלָתוֹ קָדֵשׁ' (שיר כז).

3. השבת כאהבת כלולות של משה עם התורה
כאמור, נדרש הפסוק 'תוֹרָה צְוָה לְנוּ מִשָּׁה: מוֹרְשָׁה' על אירוס התורה לישראל: 'אל תהי קורא מורשה אלא מאורסה, מלמד שהתורה ארוסה לישראל'. אך יש גם תיאורי התורה ומשה ביחסי כלולות דוגמת אחד מפיוטיו של ר' שמעון בר יצחק לשבועות. ציור זה יש לו הד גם בפיוטי שבת ב'גל יעקב':

90 בבלי, פסחים מט ע"ב.

91 ראו: נורי, הכתובה (לעיל הערה 1), עמ' 41–43.

92 ראו: נורי, הכתובה (שם), עמ' 43–45.

93 בבלי, שבת פו ע"ב.

94 ראו: ספר האגדה, ח"ג, עמ' שפא, סעיף כב.

'יום השבת טוב להודות / לְאֵל נִזְרָא תְהִלּוֹת... אֶז יִשְׁמַח מִשָּׁה רִבְנוּ / בְּאֶהְבֵּת
כְּלוֹלוֹת' (שיר כח).

4. השבת כמועד כלולות גם בין ה' וישראל הפיוט 'לכה דודי' פותח בתיאורי כלולות בין ישראל לשבת 'לְכָה דוּדֵי לְקָרָאת פְּלָה / פְּנֵי שַׁבַּת נְקַבְּלָה', ובתיאור דומה הוא נחתם 'בואי בשלום עטרת בעלה [...] בואי כלה שבת מלכתא'. בין הפתיחה לחתימה באים ענייני גאולה: ירושלים, המקדש, המשיח, ציון וישראל, ומשולב בהם תיאור הכלולות בין הקב"ה כחתן לבין ישראל ככלה: 'יְשִׁישׁ עֲלֶיךָ אֱלֹהֶיךָ כְּמִשׁוֹשׁ חֲתָן עַל פְּלָה' (עדה"כ יש' סב, 5). המסר הרעיוני, כדברי אפרים חזן, הוא שעם ישראל מתקיים בזכות השבת ברוח המאמר 'אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין',⁹⁵ לפיכך מתקיים קשר הכלולות בין ה' וישראל בזכות הקשר שבין ישראל לשבת.

כך משתלבים גם שירים אחרים הנאמרים בערב שבת, דוגמת 'שיר השירים' שנתפרש על עניינים שונים: על אהבת חתן וכלה, על הודו (הקב"ה) והרעה (ישראל), ועל האיש והנשמה, היא הנשמה היתרה הפוקדת את האדם בשבת.⁹⁶ כיוצא בזה ההמנון 'אשת חיל' המושר בליל שבת והמוסב בשבח האישה, בשבח התורה, שנמשלה לאישה הרמוזה באותיות א"ב בראשי הפסוקים,⁹⁷ ואפשר שמוסב הוא גם על השבת.

5. השבת כמועד של חגיגת כלולות בין חתן לכלה בקהילות תאפילאלת אכן, בקהילות תאפילאלת, שבהן שרים שירי שבת מ'גל יעקב', נמשכת החתונה חודש ימים ומלווה בארבע שבתות חגיגיות:⁹⁸ א) 'שבת אלפאל' (שבת הבשורה או סימן טוב), ב) 'שבת לְגִטָּא' (=שבת, שבה מגישים פשטידת ביצים ממולאת ברצועות בשר הקרויה 'לגטא'). ג) שבת לפני החופה 'שבת להריסא' (שבת גריסי חיטה). ד) ושבת חתן לאחר החתונה. כמעט כל שבת נשתלבה גם כשבת של כלולות.

שבתות אלו היו רוויות שמחה ושילבו בתוכם את כלולות ישראל והשבת, כלולות ישראל ומשה עם התורה שניתנה בשבת, כלולות ישראל והקב"ה וקול מצהלות חתנים. ובחרוזי שמחות אלו נחתום את מאמרנו:

יום השבת טוב להודות

95 בבלי, שבת קיח ע"ב.

96 ראו: דעת מקרא, מבוא לשיר השירים, עמ' 8–11.

97 ראו: ילקוט שמעוני, ח"ב, רמז תתקסד.

98 ראו: נזרי, קהילות תאפילאלת / סג' למאסא, רמת גן תשע"ג, עמ' 58–72.

לְאֵל נִזְרָא תְהִלּוֹת
 לְמִנְצַח שִׁיר יְדִידוֹת
 זָמַר שִׁיר לְמַעְלוֹת
 סוּד זֶה בְּלִפְנֵי הַצְּפִינֹו
 מִחֲשׁבוֹתֶיךָ יִכְנֹו
 אָז יִשְׁמַח מִשֵּׁה רַבְּנֹו
 בְּאַהֲבַת כָּלִילוֹת
 עֲנֵג לְשִׁבְתָּ אִז תִּקְרָא
 לְכַבוֹד נַפְשׁ יִתְרָה
 גַּם לְהַתְעַנֵּג בַּתוֹרָה
 בְּרוּךְ עֲשֵׂה גְדִלוֹת
 וּבְקִדּוּשָׁא רַבָּא וְשִׁמְרוּ
 שְׁמַאל עִם יְמִין נִקְשְׁרוּ
 פָּנִים בְּפָנִים נִהְרוּ
 קוֹל חֲתָנִים בְּמִצְהָלוֹת [...]]
 בְּכַבוֹד תִּשָּׁב בְּשִׁמְחָה
 נָסוּ יְגוֹן וְאַנְחָה
 יוֹם תַּעֲנוּג יוֹם מְנוּחָה
 קוֹל חֲתָנִים וְקוֹל כְּלוֹת.⁹⁹

חֲתָנֵת עִם יִשְׂרָאֵל עִם שִׁבְתָּ הַמְּלָכָה בְּשִׁירָה הַחֲדָשָׁה
 כְּלוֹלוֹת יִשְׂרָאֵל עִם הַשְּׁבֵת זְכוּ לְתִיאֹור נִלְהַב בְּשִׁיר אַחַר, שֶׁהוּא פֶרְפְּרוּזָה וְשִׁבְחָ לְפִיּוֹט
 'לִכְה דוּדִי' לְשִׁלְמָה אֶלְקָבִץ, וְשׁוֹכָה לְעִיבוֹד חֲדָשׁ וּמִיּוֹחַד נּוֹסַח הַיִּנְרִיךְ הַיִּינָה (שִׁיר לֵג):

לָכֶה דוּדִי לְקִרְאָתָ כְּלָה
 בּוֹאָה דוּד כִּי כְּבָר מִמְתַּנֵּת
 הַכְּלָה לָךְ, חִין פָּנִיָה
 הַבוֹשִׁים תְּגַל אֶלֶיךָ
 שִׁיר כְּלוֹלוֹת זֶה רַב הַנְּעַם
 זָמַר מְצוּדֵד הַנְּפֶשׁ
 הַפִּיטָן ר' שְׁלֵמָה
 אֶלְקָבִץ מְצַפֵּת שְׁרָהוּ

99 השיר 'יום השבת' לר' מסעוד אביחצירא, יגל יעקב, עמ' קסז.

זֶה מְזֻמָּר לְכָבוֹד מְסֻרָת
 חֲתָנַת עַם יִשְׂרָאֵל
 עִם שֶׁבֶת הַמַּלְכָּה בֵּת עֶדֶן
 לָהּ מַלְכָּה שְׂקֻטָּה יִקְרָאוּ

בהמשך הדברים מתוארת דמות המלכה המפנקת את חתנה בן המלך במעדני שבת ובמרכוס 'תבשיל שמים – החמים', המאיר את עיניו ונותן לו השראה של נחת ועונג. השיר נחתם בפרידה מן השבת, כאשר המלכה מושיטה קופסת בושם לבן המלך וכוס פרידה של יין ההבדלה.

הנישואין השניים של השבת

וריאציה אחרת של תמונת כלולות היא העלילה הערוכה בצורת דו־שיח בין השבת לדודה בשיר דרמטי לשד"ל (שיר לא): הדוד שואל: 'שבת, שבת, מאין באת?' מברכה בשלום ומשבח את מראה: שלום לך, בת, מה טוב מראך! [...] והיא משיבתו ומבשרתו: אפוא קום גילה, הנה אובילה מרגוע לך! והוא שואלה על ראשיתה ומקומה: 'מה ראשיתך, מתי ואן? והיא משיבתו 'דוד צח עשני וימליכני ויקראני ענג לכל'. והוא שואלה בדבר זהות דודה 'אך מי דורך, מי ומי?' והיא משיבה לו במפורט שדודה הוא ה' אליו היא נשאת, אלא שאחר כך נשבתה מאישה הטוב על ידי גבר אחר טוב הוא משה ומתארת את דמותו ואת יחסו הטוב אליה ולקהל ישראל, דבר המרמז גם על כלולות ישראל והשבת:

צוֹרָרָם רַב דָּע
 בִּי יִשְׁתַּעֲשַׁע
 וַיְהִי לִי רֵעַ
 וְאָנִי אֵלָיו
 אֵלָיו נִקְנִיתִי
 אֵלָיו נִשְׂאתִי
 אוֹלָם נִשְׁבִּיתִי
 מִגִּבֹּר טוֹב
 טוֹב הַדְּבָר
 מִשָּׂה גִבֹּר
 הָאִישׁ נָבֵר
 זָכָה וַיֵּיטֵב
 וַיֵּיטֵב לִי, לִי וְלִקְהָלִי.

אכן, הדו־שיח המתואר בשיר זה הולם יותר ליחסה של ישראל לתורה, שבתחילה נתונה הייתה בחיקו של הקב"ה: 'ואהיה אצלו אמון יום יום משתעשעת לפניו תמיד'. המלאכים רצו אותה, אך משה גבר עליהם והורידה לישראל כנדרש מן הפסוק 'עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם'. אלא שהמשורר מסב את כל העניין לשבת, שהייתה כביכול נשואה לה, ומשה העבירה לישראל, דבר שאין לו אסמכתה מדרשית. אכן, על פי הפיוט 'אזמר בשבחין' על חלקיו, וכן קטעי הזוהר הסדורים לסעודות השבת ונוסח 'אתקינו', מצטיירת תמונת כלולות אחרת של הקב"ה עם השכינה: 'אתעטרת כלה ברזין דלעילא', והיא מזוהה על פי הקשרי השיר ומקורותיו עם השבת. זהו כנראה מקור ההשראה לתיאור כלולות השבת החדשני נוסח שד"ל.

ממצאים

במאמר סקרנו את תיאורי הכלולות של השבת עם ישראל לצדדיהם, והגדרנו את מונחי הכלולות: הזיווג, ההמתנה לחופה, השושבינים, הקידושין, קבלת פני הכלה, שבע ברכות והחופה, מנהגי הדלקת הנרות בחופה, ההדסים, פנים חדשות, התכשיטים, הבגדים והסעודה. אחרי כן הבאנו את התיאור המקביל האלגורי בשירי השבת, ועקבנו אחרי התשתית האלגורית במקורות – במדרש, בתלמוד ובקבלה – ותיארנו את המשותף לכלולות האישה ולכלולות השבת. להלן שלוש טבלאות המסכמות את הממצאים.

טבלה א

סיכום פריטי הכלולות, המקור ההלכתי,
הנמשל בשיר ומספר השיר

בעמודה הראשונה מובא שם הפריט, הדימוי או התיאור האלגורי; בעמודה השנייה – מקורו התורני בתלמוד או בהלכה; בעמודה השלישית – הנמשל בשיר; בעמודה הרביעית – מספר השיר שבו הוא מופיע.

מספר השיר	הנמשל בשיר	מקור תורני / הלכתי	הפריט המתואר
ד1; 2ה; 2ז	השבת בת זוג לישראל יְחִידָה יִפָּה מְלַכְתָּא פְּלָה נָאָה	בבלי, שבת קיט ע"א; בבא קמא לב ע"א-ב;	דמות הכלה ושבתיה
ה1; 3ז	וְחֶסְדָּה נְאֻהָ כְּתַרְצָה	כתובות טז, ע"ב	
ח4	שַׁבַּת הַמְּלָכָה, כְּלָה נְסוּכָה, פְּלָה		
יג	הַמְהַלְלָה		
ז3	יעלה יפת עיניי, כלה כלולה		
טו	בַּת מְלֶךְךָ שאר תכונות		
כט; לא-לד			
ב	ארוס		דמות החתן
ג	דוד		
ד1	בן זוג		
טו	חתן ה'		
א; לא	ימות החול	כתובות פרק ה, משנה ב	ההמתנה וההכנות לחופה
ב	ימות החול	תוספתא, כתובות	שושביני הכלה
ב	העוסקים בהכנות	א, ד; יב, א; בבלי,	
ט	עשרת הדיברות	ברכות סא ע"א; עירובין יח ע"ב	
ג; ג1, י-יד, לב-לג	קבלת שבת כקבלת כלה	בבלי, שבת קיט ע"א; בבא קמא לב ע"א-ב	קבלת פנים לכלה
יא; יג	היציאה בריצה לקבלת שבת	בבלי, כתובות טז ע"ב	הריקוד לפני הכלה

מספר השיר	הנמשל בשיר	מקור תורני / הלכתי	הפריט המתואר
ה3; יג	נרות השבת	בבלי, גטין פט ע"א; רוקח סימן שנ"ג	נרות החופה
ד2; יד	שבע ברכות של תפילות שבת	בבלי, כתובות ז ע"ב; שו"ע סימן סב סעיף א	שבע ברכות
ד2 ל, לג			החופה הכלולות
ב ב	6 ימי השבוע 70 מילים של ויכולו	רמב"ם אישות, פי"ג ה"ד-ה	תכשיטי הכלה
ח4	משניות של מסכת שבת	כ"ד תכשיטים = 24 פרקי	
ח5	אמירת ויכולו	בבלי, קידושין סה ע"ב; רמב"ם אישות, פ"ד, ה"ו	עדות הקידושין
ד2; ח5	קידוש על היין בשבת	שו"ע אבה"ע סימן לד סעיף ב; סב סעיף א	קידוש בחופה
ב	ענפי ההדס בשבת בבלי שבת לג, ע"ב	בבלי, שבת קי ע"א; רמב"ם אישות, פ"י ה"ד	אגודות הדס בחופה
א כח3 כח4	השבת=הכלה נשמה יתרה החתנים והסועדים (כל ישראל)	שולחן ערוך, אבן העזר, סימן סב, סעיפים ז-ח	פנים חדשות
ד3; כא1, 3-4; כג2; כט9-10	סעודות שבת	בבלי, כתובות ה ע"א; שו"ע או"ח סימן סב סעיף ד	סעודת החופה
כא2; כב1; כט8	בגדי שבת	רמב"ם אישות, פי"ב, ה"ב	כסותה
א (נספח) כו כד כח3	פרייה ורבייה לימוד תורה ייחוד ששת הימים נועם הנשמות, עונג הרוחות	בבלי, כתובות סב ע"ב; רמב"ם אישות, פי"ב, ה"ב זוהר ח"א, נ ע"א; שו"ע, או"ח, סימן רמ, סעיף א	עונתה

טבלה ב

מקורות תשתית של הציורים והדימויים בחתונת השבת

הציורים האלגוריים – אחדים מהם מופיעים במקורות תורניים, אחרים מתחדשים בקבלה, ואחרים הם חידושים של הפייטנים. דימוי המופיע בתלמוד או במדרש הוא תלמודי או מדרשי, ואם מופיע גם בקבלה לא ייחשב חידוש קבלי אלא עיבוד. מה שמופיע בקבלה איננו חידוש פיוטי, ורק מה שמופיע רק בפיוט הוא חידוש בלעדי לפיוט.

בעמודה הראשונה – יסוד הדימוי או התיאור; בעמודה השנייה – מקורו במדרש או בתלמוד; בעמודה השלישית – מקורו בקבלה; בעמודה הרביעית – מקורו השירי.

הדימוי	מקור מדרשי / תלמודי	מקור קבלי	מקור פיוטי
השבת בת זוג לישראל	בר' רבה יא, ט	שער הכוונות, ב, דף כ	ד; 2ה; 2י
דמות הכלה ושבחיה	בבלי, שבת קיט ע"א; בבא קמא לב ע"א-ב		ה; 1; 3י; 4ח; יג; טו; טז; כט, לא-לד
דמות החתן	בר' רבה יא, ט	תורת נתן, כרך ד, ערך שבת, עמ' ס-סא; זוהר ח"א, מח ע"ב	ב, ג, ד, טז
ההמתנה לחופה			א; לא
שושביני השבת		שער הכוונות	ב, ט, ל3
שבת בעשרת הדיברות ככלה בין רעותיה			ט
קבלת שבת כקבלת כלה	בבלי, שבת קיט ע"א; בבא קמא לב, ע"א-ב		יג; י-יד לב-לג
השבת ככלה	בר' רבה וילנא, פרשה י	זוהר ח"ג, רעב ע"ב	לב-לג
כיצד מוקדין לפני הכלה	בבלי, בבא קמא לב ע"א; על פי גרסת רבנו חננאל		יא, יג
נרות שבת ונרות החופה		תורת נתן, כרך ד, ערך שבת, עמ' ס-סא	ה, 3; יג

מקור פיוטי	מקור קבלי	מקור מדרשי / תלמודי	הדימוי
יד; 2ד	פרי עץ חיים, עמ' תטז		שבע ברכות
2ד			החופה
ל, לג			הכלולות
4ח	זוהר, ויקהל רז ע"ב; שער ב; ח הכוונות, עמ' פו; פרי עץ חיים, עמ' תכו		תכשיטי שבת
5ח	פרי עץ חיים, עמ' תטז		עדות הקידושין
5ח; 2ד			קידוש בחופה
ב	שער הכוונות, עמ' עו		אגודות הדס לכלה ולשבת
4-3	פרי עץ חיים, דף צא, ע"ב א, כח		פנים חדשות
ד; 3א, 1א-4			שארה / סעודות שבת
כב; 2כג			
כט-10			
כא; 2כב; 1			כסותה
8ט			
כד, כו; 3ח	פרי עץ חיים, כרך ב, עמ' א (נספח); כד, תכח		עונתה

תפוצת שירי כלולות השבת האלגוריים –
לפי ארצות וקהילות ותפוסתם בקובצי שירים, מספר השירים
ומספר המשוררים המייצגים כל קהילה וקהילה

הממצאים הבאים כמעט מלאים ואינם מדגמיים. נבדקו עשרות שירי שבת בכל הקובץ של 'יגל יעקב', המייצג את קהילות תאפילאלת, בכל 'שיר ידידות' במהדורתו החדשה – 'אעירה שחר' על שלושת כרכיה – וכן בעשרות שירים נוספים מסידורי תפילה שונים מספרד ומאשכנז וגם מ'ספר השבת' מיסודו של ח"נ ביאליק, ספר המייצג מגוון של משוררים מתקופת ההשכלה והתחייה וגם שירים מתימן מהדיואן של ר' שלום שבזי. בסך הכול שבעה קבצים המכילים שלושים ושניים שירים שאותם מייצגים יותר מעשרים משוררים. ואלו הם הממצאים:

- א. אפשר לומר שהתיאור האלגורי בכלל שירי השבת אינו נפוץ אלא במידה קטנה, ושרוב שירי השבת נטולי תיאור כלולות;
- ב. התיאור האלגורי נפוץ יותר בשירי שבת המושפעים מקבלת האר"י. הדבר בא לידי ביטוי בעיקר ב'יגל יעקב' למשוררי משפחת אביחצירא ההולכים על פי קבלת האר"י – הם וקהילותיהם, תאפילאלת וסג'למאסא, שבהן גם מושרים שירי השבת שב'יגל יעקב';
- ג. גם בשירים המיוצגים ב'אעירה שחר' ניכרת ההשפעה של קבלת האר"י;
- ד. בשני שירים נוספים מהתקופה החדשה מפעמת רוח הקבלה. הכוונה לשירו של שד"ל ולשירו של היינריך היינה, אבל בדרכי עיבוד ובעיצוב חדשים;
- ה. השירים מתיימן מתאפיינים בתיאור אלגורי המעצב את השבת בדמות אישה או ידד, אבל רק באווירה הכללית ולא בפרטים;
- ו. השיר לריה"ל כולו אלגורי, אבל ללא השפעה של הקבלה בעיצוב על פי תיאור מקראי של אהבת יעקב לרחל. כיוצא בו שירו של רשב"ג, שרק שלוש הסעודות של השבת מעוצבות בדרך אלגורית על פי הפסוק המקראי 'ואם שלש אלה לא יעשה לה';
- ז. גם השירים בנוסח אשכנז, המכונים בסידור בני יששכר ובספר השבת מיסודו של ח"נ ביאליק, מצטיינים בתיאור עשיר של דמות השבת ושל קבלת השבת כקבלת כלה, אם כי לא בעיצוב קבלי אלא בעיצוב אישי לירי על פי מקורות שבמדרש ובתלמוד;
- ח. יוצאים מכלל זה שירו של שד"ל ושירו של היינריך היינה, המתיחדים בעלילת כלולות אלגורית בין ישראל לשבת.

ארץ	ספרד	צפת	תאפילאלת דרום מזרח מרוקו	מרוקו	תימן	אשכנז	סה"כ
קובץ שירים	שירי קודש לריה"ל ולרשב"ג	שער הכוונות ח"ב; פע"ח ח"ב ירושלים תשמ"ח	יגל יעקב נתיבות תשס"א	'אעירה שחר' ג' כרכים באר שבע	סידור בני יששכר השבת הוצאת דביר ת"א תשט"ז	6 קבצים	
מספר שירים	2	2	11	6	2	9	32 שירים
אחוזים	+6%	+6%	+34%	כ" 19%	+6%	28%	100%
מספר משוררים	1	2	4	6	2	9	24 משוררים

ריכוז התשובות לשאלות המרכזיות שהוצגו בתחילת המאמר

שאלה ראשונה שנשאלה במבוא למאמר זה היא מה המקור לתיאור השבת בצירוף של כלולות. תשתית יסוד לכל תיאור הכלולות האלגורית הניחו לראשונה נביאי ישראל, ובראשם הנביא ירמיה. הוא מתאר את אירוע יציאת מצרים ומתן תורה במונח של אהבת כלולות. תיאור הכלולות בין ישראל לתורה הונח בתלמוד ובמדרש, ובעיקר למדרשים לספר משלי המעצבים את התורה כאישה טובה, אשת נעורים ואשת חיל. הפיתוח האלגורי הורחב מאוד במדרשים ובפרשנות האלגורית למגילה זו, שפורשה במגוון רב של כלולות: בין הדוד לרעיה, בין הקב"ה לישראל, ובין נפש החסיד לאלוהיה, דבר המסביר את המנהג לומר שיר השירים סמוך לפטירתו של האדם. שיר השירים הוא גם סמל לתשוקתה של הבריאה כולה לבוראה, לתשוקת העולמות שנפרדו והתרחקו ממקורם לשוב ולדבוק בכור מחצבתם. כך גם חלקי האטום הנעים סביב הגרעין המרכזי.

כבר העירו גדולי המפרשים שאין להעלות על הדעת שהנבואה תיקח עניינים מאוסים כשלעצמם כמשל לעניינים קדושים וטהורים; אלא ודאי שכמו הנמשל כך המשל – קודש הוא, שבהיות אהבה זו שבין איש לאישה זכה וטהורה, ראויה היא שתשמש סמל ודוגמה לאהבה עליונה, בבחינת 'איש ואשה שזכו שכינה ביניהן'. ואם נביאי ישראל ממשילים את הברית בין האומה לאלוהיה כברית שבין איש ואישה,

משמע שברית הנישואין קדושה ונעלית. כאן המקום להביא את דברי הרמב"ם על מהות האהבה הרוחנית ודימויה לאהבת אישה:

וכיצד היא האהבה הראויה? הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה, יתרה, עזה מאד, עד שנפשו קשורה באהבת ה', ונמצא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה, כאלו חולה חולי האהבה, שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה, והוא שוגה בה תמיד, כמו שצונו ה' 'ואהבת את ד' אלהיך בכל לבבך בכל נפשך [...]...', והוא ששלמה אמר 'כי חולת אהבה אני', וכל שה' שמשל לענין זה!

(רמב"ם, משנה תורה, הלכות תשובה, פרק י' הלכה א')

כללו של דבר – העולם עטוף כולו באהבה. תופעות רבות ודמויות רבות נמשלות לחתן וכלה (משפיע ומושפע): אומה ואלוהיה, תורה ולומדה, נפש החסיד ואלוהיה, שבת ושומרה, הקב"ה והשכינה; ונוסיף גם: גשם ואדמה, יין ושותהו, שירה ומשוררה – כידוע לנו משירת ספרד.

אפשר אפוא שהפרשנות הפלורליסטית לשיר השירים פתחה פתח לחידושם של תיאורי כלולות השבת ובייחוד על רקע המנהג לומר שיר השירים בערב שבת בהשפעת הקבלה,¹⁰⁰ מנהג המצטרף לאמירת 'לכה דודי' בבית הכנסת ול'אשת חיל' בשולחן ליל השבת, בבחינת 'שְׁחֹרָה אֲנִי וְנֶאֱוָה' (שה"ש א, 5), 'שחורה אני בימות החול, ונאוה אני בשבת' (מדרש שה"ש א). ואולם נדמה כי מקור ההשראה הדומיננטי הוא קבלת האר"י. היא הרחיבה את הזיווג של השבת לישראל, שהונח לראשונה במדרש ובתלמוד, ואף כינסה אחדים מתיאורי הכלולות הקבליים בשירי השבת שהתקין האר"י נוסח 'אזמר בשבחין' לסעודות השבת.

עניין זה מעביר אותנו למענה לשאלה נוספת בדבר המשמעות של ריכוז שירי שבת אלגוריים בקובץ 'יגל יעקב'. מחברי קובץ השירים הם משוררים וחכמים למשפחת אביחצירא, והם מושפעים מקבלת האר"י לא רק בשירי שבת אלא אף בשאר סוגי השירים המכונים ב'יגל יעקב': חגים ומועדים, גלות וגאולה, מילה ובר מצווה. קבלת האר"י הטביעה את חותמה לא רק בשירה, אלא גם באורח החיים של קהילות תאפילאלת וסג'למאסא, במנהגים הקשורים במעגל השנה ובמעגל האדם.

100 טעמים שונים ניתנו לקריאת שיר השירים ערב שבת, וביניהם: א. גילוי רי"ו טעמים של שיר השירים על ידי ר' אליעזר הגדול לבנו הורקנוס כשחלה ר' אליעזר בערב שבת וגילוי סודות עליונים לר' אליעזר כשבא לבקרו בערב שבת (זוהר, מדרש הנעלם ח"א ע"ב); ב. לעורר אהבת דודים למעלה (חמדת ימים, ח"א, דף לו ע"ד); ג. זכר ליציאת מצרים, זכר למעשה בראשית, וזכר לעולם הבא שהשבת מעין עולם הבא (פתח הדביר, רס פרק ח).

מכאן אפוא לתיאור ציוני הדרך של התפתחות התיאור האלגורי של השבת. תחנותיו הראשונות הם המדרש והתלמוד, פיתוחו הגדול בקבלת האר"י, וגלגולו לפיוט המושפע ממנו נוסח 'יגל יעקב'. שאר אסכולות השירה לתקופותיהן, שאינן מושפעות במישרין מקבלת האר"י, פיתחו את קבלת השבת הידועה מהפיוט 'לכה דודי' ועיצבו את השבת כמלכה בעיצוב ספרותי משלהן דרך שימוש במקורות מקראיים דוגמת ריה"ל. ריה"ל פיתח את ההמתנה של יעקב לרחל, שהייתה בעיניו כימים אחדים, להמתנה לשבת. יש היוצאים מן הכלל בשירה החדשה, דוגמת שד"ל והיינריך היינה, שציירו את תמונת כלולות השבת בעיצוב כפול – קבלי וספרותי כאחד.

סיכום

תשתית רעיונית לכתיבת מאמר זה נשענת על מקורות תורניים מן המדרש, מן התלמוד ומן הקבלה – נוסח הזוהר ונוסח 'שער הכוונות' לאריז"ל. מדובר בתשתית יסוד על שני מדרשים המשמשים מקורות השראה ראשוניים לפיתוח הדימוי של השבת כבת זוג לישראל וציור השבת ככלה הנכנסת לחופה.

שני מקורות תלמודיים הם המקור הראשוני לקבלת שבת בכלל ולדימויה כקבלת כלה בפרט; הציור של הריקוד לכבוד הכלה השבת הוא תרומתו של רבנו חננאל בגרסתו הייחודית; תיאור ההמתנה לשבת כהמתנה לחתונה, וכן ציור 'הפנים החדשות' לשבת, הם חידושיו של ר' יהודה הלוי בשירו 'על אהבתך אשתה גביעי', הנחשב שיר אלגורי חדשני ראשון לשבת.

שאר הדימויים, הציורים והמשלים – מקורם העיקרי בקבלה הלוריאנית בספרים 'שער הכוונות' ו'פרי עץ חיים' ומעט ממאמרי הזוהר לסעודות השבת, ומשם עברו לפיוט.

חידושים פיוטיים אחרים שמורים לזכותו של האר"י בפיוטו הארמי המפורסם לשבת 'אומר בשבחין', פיוט המבטא את הסימבוליקה הקבלית שלו ב'שער הכוונות' על השבת ככלה, והנה חידושי הפיוט: שושביני השבת הכלה כמשל לימי החול המכונים לשבת ולעוסקים בהכנות לשבת; תכשיטי הכלה, עיטוריה וכתריה; שני ההדסים המיועדים לארוס ולארוסה; יין לקידוש ולקידושין.

שאר שירי השבת המשיכו לפתח את הדימויים של קודמיהם והוסיפו עליהם ציורים חדשים: החופה ושבע ברכות, עדות הקידושין, כ"ד תכשיטים כמשל לכ"ד פרקים של מסכת שבת, כסות השבת, סעודותיה ועונתה. הראשון שבהם הוא הפיוט 'לכה דודי', הנשען על הציור התלמודי. תרומתו של הפיוט היא בפיצת הדרך הפיוטית של דימוי זה, בתפוצתו ובהתקבלותו כחלק מקבלת שבת בתפילה בכל קהילות ישראל באשכנז

ובספרד בליווי עשרות לחנים. הבית הראשון, שהוא גם הפזמון הקורא לקבלת הכלה על ידי דודה, מקורו אמנם בשיר השירים, שנתפרש על יחסי ה' וישראל אבל כאן הוא מוסב על ישראל והשבת. הוא הדין לביטוי 'לכה דודי' שמקורו גם כן בשיר השירים: 'לכה דודי נצא השדה' (שה"ש ד 12).

רוב שירי השבת מוקדשים לקדושת השבת, לערכיה, לסגולותיה ולהלכותיה, ורק מעטים מהם מכילים דימוי או ציור אלגורי זה או אחר. בולטים בעושרם האלגורי הם שירי השבת המפרנסים את הקובץ 'יגל יעקב' למשוררי אביחצירא. שירים אלה מהווים את עיקר בניינם האלגורי של שירי השבת במאמר זה. ציור חתונת השבת מתקבל מכלל שירי השבת הפזורים ב'יגל יעקב', שאינו מופיע באופן מלא בשיר זה או אחר. ההסבר לתפוצת הציור האלגורי של השבת בקובץ זה נעוץ בהשפעה של קבלת האר"י בכתביהם של חכמי אביחצירא וכמו כן במנהגייהם בתפילה ובחיי היום-יום, דוגמת המנהג לא לעשות הפסק בפיוטים בתפילה אחרי 'ברוך שאמר' ובמנהגי ספירת העומר הנמשכים עד שבועות וכיו"ב. שירי השבת בנוסח 'יגל יעקב' היו מושרים במקום חיבורם בקהילות דרום מזרח מרוקו, הקרויות קהילות תאפילאלת וסג'למאסא. המנהג נמשך גם לאחר עלייתן ארצה, אף על פי שלא נתפשטו בשאר הקהילות. תיאור הכלולות האלגורי של השבת מופיע גם בשירי שבת נוסח 'שירי ידידות', המייצגים את קהילות המרכז במרוקו, אם כי לא באותו היקף אלגורי, לא באותה תפוצה ולא באותה תפוסה.

שירים אחרים המושרים בקהילות אשכנז, חדשים וישנים, מופיעים בסידור בני יששכר. הם מפתחים את מוטיב הלבוש הססגוני של השבת, את התפריט העשיר של סעודות השבת ושל קבלת השבת, וכן את תיאור השבת בעשרת הדיברות ככלה בין רעותיה, דוגמת השיר הזה.

במאמר שני שירים מדגמיים לשבת בנוסח תימן. בראשון מתוארת מעין עלילה במגמה חדשה, כאשר השבת היא הדוד, מעין אורח המבשר את בואו לבית אהובתו, וזו, ישראל, מכינה לו יין וגם שושבינים שישרתוהו כמלך במסיבו. בשני תיאור עשיר של הווי השבת בדמות נשית על ריחותיה ובשמייה, בגדיה, תכשיטיה, סעודותיה ויינותיה (כט).

גם בשירה החדשה מעוצבת השבת כמלכה שהכול רצים לקבל את פניה בשמחה ואף מזמינים אותה לשולחן הערוך לכבודה, ובצאת השבת מלווים אותה עם מלאכיה וממתנינים לשובה בשבת הבאה. בשיר אחר מן התקופה הזו מתמזגת הרעיה בשיר השירים עם השבת ועם אם הבנים, היא אשת חיל (לד), על שלל תיאורים של בגדיה ותכשיטיה שכבוד שבת על כולם.

מיוחדים במינם שני שירים מן התקופה החדשה המפתחים אף עלילת כלולות

אלגורית. הראשון (לג) הוא מעין עיבוד חדש לפיוט 'לכה דודי', הזוכה לעיבוד חדש ולהכרזה 'זה מןמור לכבוד מסרת / חתנת עם ישראל / עם שבת המלכה בת עין'. השני ערוך בצורת דרשיה בין השבת לדודה (שיר לא) בעיצוב מיוחד וחדשני. הוא מעצב את עלילת הכלולות של התורה, שבתחילה הייתה נתונה בחיקו של הקב"ה והמלאכים רצו אותה, אלא שמושה גבר עליהם והורידה לישראל, ומסב עלילה זו על השבת, שהייתה כביכול נשואה לה, ומשה העבירה לישראל, דבר שאין לו אסמכתה מן המקורות הרגילים, אלא אולי מן המיסטיקה העמוקה של תיאורי הקב"ה והשכינה כחתן וכלה, כלה המזוהה לעתים עם השבת.

ביבליוגרפיה

אדלר	ב' אדלר, הנשואין כהלכתם, שני כרכים, ירושלים תשמ"ה.
אע"ש	ח"ר שושנה, אעירה שחר (מהדורה של שיר ידידות), שלושה כרכים, באר שבע תשל"ט, תשמ"ג, תשמ"ז.
בני יששכר	סידור ב' יששכר (ליקט, ערך וסידר: הרב נתן אורטנר), תל אביב תשנ"ג.
חזן	א' חזן, פיוטים וקטעי תפילה מן הסידור, ספריית המורה הדתי, משרד החינוך והתרבות, ספרות ב, ירושלים תשל"ט.
יגל יעקב	י' אביחצירא, י' יעקב (מהדורת הרב ברוך אביחצירא), נתיבות תשס"א.
נורי, הכתובה	מ' נורי, הכתובה לחג השבועות, 'ירד דודי לגנו' לר' ישראל נג'רה, ניתוח ופרשנות ופרקי מבוא, עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, תשמ"ט.
נורי, קה"ת	קהילות תאפילאלת / סג'למאסא, כרך ראשון, מעגל האדם, רמת גן תשע"ג.
סידור אמרי פי	סידור אמרי פי (ליקט פירושים חיים הלוי), ירושלים תשל"ד.
סידור החיד"א	סידור החיד"א, ירושלים תש"ס.
ספר השבת	ספר השבת, מיסודו של ח"נ ביאליק מוקדש לזכרו, תל אביב תשט"ז.
פרי עץ חיים	ר' חיים ויטאל, פרי עץ חיים, חלק ב, ירושלים תשמ"ח.
שער הכוונות	ר' יצחק לוריא אשכנזי, כתיב האר"י, שער הכוונות, חלק ב, ירושלים תשמ"ח.
תורת נתן	ספר תורת נתן, ערכי האריז"ל, חלק רביעי (סידר: נתן צבי קעניג), בני ברק תשנ"ז.

נספח

שירי השבת הנידונים במאמר

[א]

על אהבתך אשתה גביעי

מחבר השיר: ר' יהודה בן שמואל הלוי, טודילה 1075–1141 (בערך)

מקור השיר: 'אעירה שחר', עמ' 442; אוצר השבת, עמ' 327

אוצר: ע 424

- 1 על אהבתך אשתה גביעי
שְׁלוֹם לְךָ שְׁלוֹם יוֹם הַשְּׁבִיעִי
- 2 שֶׁשֶׁת יָמֵי מַעֲשֵׂה לְךָ כְּעֶבְדִים
אִם אֶעֱבֹד בָּהֶם אֲשַׁבֵּעַ נְדוּדִים
כָּלֶם בְּעֵינַי הֵם יָמִים אַחֲדִים
מֵאֵהֲבָתִי בְּךָ יוֹם שְׁעִשׂוּעֵי
- 3 אֵצָא בַיּוֹם רִאשׁוֹן לְעִשׂוֹת מְלֹאכָה
לְעֶרֶךְ לַיּוֹם שַׁבַּת הַמְּעַרְכָּה
כִּי הָאֱלֹהִים שֵׁם שֵׁם הַבְּרָכָה
אֵתָה לְבַד חֲלָקִי מִכָּל יְגִיעֵי
- 4 מֵאוֹר לַיּוֹם קָדְשֵׁי מֵאוֹר קְדוּשָׁי
שְׁמֶשׁ וְכוֹכָבִים קָנְאוּ לְשִׁמְשֵׁי
מֵה לֵּי לַיּוֹם שְׁנֵי אוֹ לְשִׁלְשֵׁי
יִסְתִּיר מֵאוֹרוֹתָיו יוֹם הַרְבִּיעִי
- 5 אֲשַׁמֵּעַ מְבַשֵּׂר טוֹב מִיּוֹם חֲמִישִׁי
כִּי מִחֲרַת יְהִיָּה נִפְשׁ לְנִפְשֵׁי
בְּקָר לְעֶבְדוֹתֵי עָרַב לְחִפְשֵׁי
קְרוּא אֱלֵי שְׁלַחַן מַלְכֵי וְרוּעֵי
- 6 אֲמַצָּא בַיּוֹם שְׁשֵׁי נִפְשֵׁי שְׁמַחָה
כִּי קָרְבָה אֱלֵי עֵת הַמְּנוּחָה
אִם נַע וְנָד אֶלֶךְ לְמִצַּא רִוְחָה
עָרַב וְאַשְׁפַּח כָּל נוּדֵי וְנוּעֵי

7 מה נַעֲמָה לִי עֵת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת
 לְרֵאוֹת פָּנַי שְׁבֶת פָּנִים חֲדָשׁוֹת
 בָּאוּ בְתַפּוּחִים הָרְבוּ אֲשִׁישׁוֹת
 זֶה יוֹם מְנוּחֵי זֶה דּוֹדֵי וְרַעֲי

נספח

נספח לשיר 'על אהבתך' לריה"ל, 'אעירה שחר' 442, בית לפני אחרון, עמ' תקצו
 בית זה והבא אחריו חסרים במהדורות השירה לריה"ל

אָשִׁיר לְךָ שְׁבֶת שִׁיר הַיְדִידוֹת
 גַּם יָאֲתָה לְךָ אֶת יוֹם חֲמוּדוֹת
 יוֹם תַּעֲנוּגִים יוֹם שְׁלֹשׁ סְעוּדוֹת
 תַּעֲנוּג לְשִׁלְחָנֵי תַעֲנוּג לִיצוּעֵי

[ב]

אזמר בשבחין

מחבר: ר' יצחק לוריא אשכנזי בן שלמה = האר"י, האר"י ל 1534–1572
 גדול מקובלי צפת במאה השש עשרה והוגה שיטה חדשה בקבלה
 מקור השיר: סידור רנת ישראל, הוצאת מורשת ירושלים, תשל"ו, עמ' 236 (מלווה בתרגום עברי);
 ספר השבת, עמ' 293
 אוצר: א 2322

אֲזַמֵּר בְּשִׁבְחֵיךָ / לְמִיֵּעַל גּוֹ פִּתְחֵיךָ / דְּבַחְקֵךָ תַּפּוּחֵיךָ / דְּאֲנֹנִי קִדְיֵיךָ:
 נִזְמִין לָהּ הַשְּׁתָא / בְּפִתּוּרָא חֲדָתָא / וּבְמִנְרֵתָא טַבְתָּא / דְּנִהָרָא עַל רֵישֵׁיךָ:
 יְמִינָא וּשְׂמָאֵלָא / וּבְנִיְהוּ כְלָהּ / בְּקִשּׁוּטֵיךָ אֲזֵלָא / וּמְאֲנִין וּלְבוּשֵׁיךָ:
 יַחְבֵּק לָהּ בְּעֵלָהּ / וּבִיִּסוּדָא דִּילָהּ / דְּעֵבִיד נִיחָא לָהּ / יְהֵא כְתִישׁ כְּתִישֵׁיךָ:
 צְוֹחִין אַף עֲקֵתֵיךָ / בְּטִלִין וּשְׁבִיתֵיךָ / בְּרַם אֲנַפִּין חֲדָתִין / וְרוּחִין עִם נַפְשֵׁיךָ:
 חֲדוּ סְגִי יִיתֵי / וְעַל חֲדָא תִּרְתֵּי / נְהוּרָא לָהּ יְמִטֵי / וּבְרַכְּאָן דְּנַפְשֵׁיךָ:
 קְרִיבוּ שׁוֹשְׁבֵינִין / עֲבִידוּ תְּקוּנִין / לְאַפְשָׁא זִינִין / וְנוֹנִין עִם רַחֲשֵׁיךָ:
 לְמַעַבְד נְשִׁמְתֵיךָ / וְרוּחִין חֲדָתִין / בְּתִרְתֵיךָ וּתְלָתִין / וּבִתְלָתָא שְׁבִישֵׁיךָ:
 וְעִטּוּרִין שְׁבִיעִין לָהּ / וּמְלִכָא דְלַעֲלָא / דִּיתְעִטְר כְּלָא / בְּקִדְיֵיךָ קִדְיֵיךָ:
 רְשִׁימִין וּסְתִימִין / בְּגוּזָה כָּל עֲלָמִין / בְּרַם עֲתִיק יוֹמִין / הִלָּא בְּטִישׁ בְּטִישֵׁיךָ:
 יְהֵא רַעְוָא קַמִּיהּ / דִּתְשַׁרֵּי עַל עַמִּיהּ / דִּיתְעַנַּג לְשִׁמְיָהּ / בְּמִתְיָקִין וְדוּבְשֵׁיךָ:
 אֲסִדֵּר לְדְרוּמָא / מְנַרְתָּא דְסְתִימָא / וְשִׁלְחָן עִם נְהֵמָא / בְּצַפּוֹנָא אֲרִישֵׁיךָ:

בְּחִמְרָא גּוֹ כְּסָא / וּמְדַאנִי אָסָא / לְאָרוֹס וְאָרוֹסָה / לְהַתְקַפָּא חֲלָשִׁין:
נְעֻבְדַּ לְהוֹן כְּתָרִין / בְּמַלְיִן יְקִירִין / בְּשִׁבְעִין עֵטוּרִין / דְּעַל גְּבֵי חֲמָשִׁין:

[ג]

לכה דודי

מחבר השיר: ר' שלמה אלקבץ 1505–1584, ממקובלי צפת
מקור השיר: בכלל הסידורים. הדפסה ראשונה בסידור שיצא לאור בוונציה, 1584; ספר השבת, עמ' 287
אוצר: ל 927

1 לְכֵה דוּדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה

פְּנֵי שִׁבְתָּ נְקֻבָּלָה

2 בּוֹאֵי בְּשִׁלּוֹם עֲטָרַת בְּעֻלָּה

גַּם בְּשִׁמְחָה בְּרִנָּה וּבְצִדְקָה

תוֹךְ אֲמוּנֵי עִם סִגְלָה

בּוֹאֵי כְּלָה בּוֹאֵי כְּלָה

[ד]

חבת בבת עינינו

מחבר השיר: ר' יעקב אביחצירא (תאפילאלת תקס"ז/1808 – תר"מ/1880)
מקור השיר: יגל יעקב, נתיבות תשס"א, עמ' קו (בתיים ב–ה)
אוצר: ח 30

1 אָמְרָה שִׁבְתָּ קִדְּשׁ

לְפָנַי צוּר נוֹרָא

לְכַל נְתַתְּ זוּג

וְלִי אֵין חֲבֵרָה

הַשִּׁיבָה: בֶּן זוּג

אֶת תְּמָה בְּרָה

עַדֵּת יִשְׂרָאֵל זֶרַע מִמְלָכָה

2 קְדוּשׁ יֵין חוּבָה

בְּעַת כִּי אֲתָה

כְּחַתֵּן עִם כְּלָה

כְּנִיסָתָה

- וּבְרָכוֹת תִּפְלֶה
 הֵן שֶׁל חֶפְתָּה
 שְׁבַע בְּרָכוֹת כְּהִלְכָתָה
- 3 בְּעוֹד יוֹם הַזֶּהָר קִבַּל בְּשִׁמְחָה
 בְּאַהֲבָה רַבָּה
 שֶׁבֶת מְנוּחָה
 וְאָכַל בְּמִקְדָּשָׁה בְּלִי אֲנָחָה
 סְעֻדוֹת שְׁלֵשָׁה
 עֲנַג נַפְשֶׁךָ
- 4 עוֹלָמוֹת עֲלִיוֹנִים
 בָּה מְשֶׁתְּעִשְׂעִים
 וּבָה מְתִיחָדִים
 דוֹדִים וְרַעִים
 [...] וְשִׁכְיִנַּת אֵל רָם
 אֲשָׁא בְרָכָה

[ה]

יחידה יפה מלכתא

מחבר השיר: ר' ישראל ב"ר מסעוד אביחצירא (תאפילאלת, תר"ן/1890 – תשמ"ד/1984)
 מקור השיר: יגל יעקב, נתיבות, תשס"א, עמ' קכ (בתים א, י)
 אוצר: ליתא

- 1 יְחִידָה יִפָּה מְלִכְתָּא
 כְּלָה נְאֻה וְחִסוּדָה
 יוֹם מְנוּחָה יוֹם שְׁבִיתָה
 מְכַל מְלֹאכֶת עֲבוּדָה
- 2 אֲשָׁרִינוּ מֵה טוֹב חֶלְקֵנוּ
 כִּי בָחַר בָּנוּ [...]
 וּבָבֶת זוּג עֵטָר אוֹתֵנוּ
 מְלֶךְ שֶׁהַשְּׁלוֹם שָׁלוּ
- 3 צְנִתְרוֹת זָהָב הַגְּרוֹת
 הֵם שְׁתִּים כְּהִלְכָתֵן

זְכוֹר וְשִׁמּוֹר קְשׁוּרוֹת
פָּאָר פְּלֵה עִם הַחֶתֶן
גְּלוּי חֲסָדִים מְזֻהָרוֹת
לְסֹטֵר דְרוֹם עֲמִידָתֵן

[1]

אל אלהים צור

מחבר השיר: ר' מאיר אביחצירא (תאפילאלת, תרע"ז/1917 – תשמ"ג/1983, אשדוד)
מקור השיר: יגל יעקב, נתיבות, תשס"א, עמ' קכה (בית א)
אוצר: ליתא

אֵל אֱלֹהִים צוֹר עֲזָנוּ
רַב טוֹב מְאֹד גְּמִלְנוּ
וּבֵת זוּג הַנְּחִיל אוֹתָנוּ
אֵל אֱלֹהִים צוֹר עֲזָנוּ

[1]

יקרת יערת דבשנו

מחבר השיר: יעקב בן יקותיאל ברוך בירדוגו (מכנאס, 1786?–1843)
מקור השיר: ספרו קול יעקב (לונדון, תר"ד), עמ' מ–מא
כאן: על פי 'אעירה שחר' 558, עמ' תשנה (בתיים א–ג)
אוצר: י 3681

1 יקרת יערת דבשנו

מָה רַב טוֹב טַעֲמָה
תְּבַלִּין יֵשׁ לָנוּ
וּשְׁבֵת שְׂמָה

2 יעקב בחר לו יה לראש פנה

בֵּת זוּג נָתַן לָנוּ
אֶבֶן בְּחוּנָה
בְּבֵית גְּנֻזֵי אֶצְלוֹ
הִיטָה טְמוּנָה
מִתְנַה טוֹבָה
וּשְׁבֵת שְׂמָה

3 עָרַב שַׁבַּת בֵּין הָעַרְבִים
 אַבְרָהָם יִגָּל
 בְּאַלְהֵים חַיִּים
 נָתַן לוֹ לְבַת יַעֲקֹב יַפֶּת עֵינַיִם
 כָּלָה כְּלוּלָה וּבְכַל שָׁמָּה

[ח]

מזמור שיר ליום השבת

מחבר השיר: ר' מסעוד ב"ר יעקב אביחצירא (תאפילאלת, תקצ"ה/1835 – תרס"ח/1908)
 מקור השיר: יגל יעקב, נתיבות, תשס"א, עמ' קיד (בתים ב–ג, ח, יב–יג)
 אוצר: מ 890

1 עָרַב הַשַּׁבָּת יוֹם שְׁשִׁי
 תִקְנֶה כָּל צֶרֶךְ שַׁבְּתֶךָ
 תִּכְיֶין בְּעֶצְמֶךָ תַעֲשֶׂה
 וְלֹא עַל יְדֵי זִוְלָתֶךָ
 אֶל מְלֶכְךָ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא
 אוֹרֶחַ הַבַּיִת לְקִרְאתֶךָ
 מִה תֵאמַר וּמִה תַעֲנֶה

2 סִגְלַת שַׁבָּת יִקְרָה
 מְשַׁפְּעַת בְּיָמִים שְׁשֶׁה
 שְׁלֹשׁ מִשַּׁבָּת שְׁעַבְרָה
 וּמִן הַבָּאָה שְׁלֹשָׁה
 צָרִיךְ כָּל אָדָם זְכִירָה
 לְהַמְשִׁיךְ עָלָיו קִדְשָׁה
 כְּדֹל כְּעֹשִׂיר כְּעֹנִי

3 יְצִיאת שָׁדָה לְהַקְבִּיל
 אֶת פְּנֵי שַׁבַּת מְלַכְתָּא [...]

4 רוּמְמוֹת אֶל רֵם וְנִשְׂא
 בְּמִקוֹם כְּבוֹדוֹ הַלְלָהּ
 לְפָנָיו נְאוּהָ כְתִרְצָה
 מְלֻכּוֹתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה

עֲלֵתָהּ לְמַעַלְהָ וְלִבְשָׁהּ
כָּל כַּ"ד קְשׁוּטֵי הַכֶּלֶה
אֶל חֲדָרָיו הִבְיָאֵנִי

5 אֲזַ תֵּאמַר עֲדוּת קְדוּשֵׁינִי
בְּשֵׁלֶשׁ וְזִכְלוֹ נֹסְדָה
רֵאשׁוֹנָה חֶקֶל נֶגֶד שֵׁי"ן
תְּפוּחֵינִי אַחַר עֲמִידָה
חֶקֶל תְּפוּחֵינִי קְדִישֵׁינִי
נִקְרָאת בְּקְדוּשׁ סְעֵדָה
לְחֵם חֶקֶי הִטְרִיפְנִי

[ט]

כל מקדש שביעי

שם המחבר: משה (ב"ר קלונימוס), המאה העשירית, צפון איטליה
מקור השיר: סידור בני יששכר, עמ' תשלז (בית ג); ספר השבת, עמ' 293
אוצר: כ 358

זָכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה
בְּמִצְוֹת שֶׁבֶת גְּרוּסָה
חֲרוּתָהּ לְיוֹם הַשְּׁבִיעִי
כִּכְלָהּ בֵּין רַעוּתֶיהָ מְשַׁבְּצָה
טְהוּרִים יִירְשׁוּהָ וְיִקְדְּשׁוּהָ
בְּמֵאֵמֶר כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה
וְיִכַל אֱלֹהִים בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִלֹּאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה

[י]

דודים רעים

מחבר השיר: ר' יעקב אביחצירא (ראו: שיר ד)
מקור השיר: יגל יעקב, נתיבות, תשס"א, עמ' קז
אוצר: ד 176

יְדִידִים צֵאוּ נָא בְּחֶבֶה
לְקִרְאֵת שֶׁבֶת הָאֶהוּבָה

תַּתְעַנְגוּ מְאֹד מִטּוֹבָה
אִם כֵּן אֶפֹּא זֹאת עֲשׂוּ

[יא]

מִה לֶךְ יַחֲדָתִי

מחבר השיר: מסעוד

מקור השיר: 'אעירה שחר' 261, עמ' שה (בית ג)

אוצר: מ 477

עֲרַב, הַשְּׁבֶת בּוֹאִי, תֹאמֶר לָהּ
רוּץ נָא בְּחֶבֶה כְּלָה תִקְרָא לָהּ
שִׁמְחַת חֶתֶן בְּכָלָה תִשְׂמַח בָּהּ
בּוֹאִי הַכְּלָה לְקִרְאֵת חֲתָנִים

[יב]

שַׁבַּת יוֹם שְׁבִיתָהּ

מחבר השיר: ר' יעקב אביחצירא (ראו: שיר ד)

מקור השיר: יגל יעקב, נתיבות, תשס"א, עמ' קט (בתים ז-ח, ט)

אוצר: ש 326

- 1 שַׁבַּת יוֹם שְׁבִיתָהּ הִיא לָנוּ
נִכְרָף בּוֹ לְאַלְהֵינוּ
- 2 קוֹל זֶמֶר נְעִים וְגִילָה
תִּפְתַּח בְּרִן וְצִהָהּ
לְכָבוֹד כְּלָה הַמְהַלְלָה
פִּצְחוּ יַחַד וְרַנְּנוּ
- 3 בְּאִי כְּלָה אָמַר בְּשִׁמְחָה
הֵכֵן לָהּ הַשְּׂקֵט וּבִטְחָה
הַמְצֵא לְיוֹנָה מְנוּחָה
כִּי הִיא עֲטָרַת רֵאשִׁנוּ
- 4 רְאֵה חַיִּים עִם אִשָּׁה
הִיא הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה

בָּה יוֹם זֶה נִתְּן וְנִשָּׂא
בְּנִצְעָרֵינוּ וּבְזִקְנֵינוּ

[יג]

מה ידידות מנוחתך

מחבר השיר: מנחם

מקור השיר: סידור בני יששכר, עמ' תשלח (בית א); ספר השבת, עמ' 296

אוצר: מ 373

מֵה יְדִידוֹת מְנוּחָתְךָ
אֶת שַׁבַּת הַמְלָכָה
בְּכֹן נְרוּץ לְקִרְאָתְךָ
בְּאֵי כְּלָה נְסוּכָה
לְבוֹשׁ בְּגָדֵי חֲמוּדוֹת
לְהַדְלִיק נֵר בְּבִרְכָה
וּתְכַל כָּל הָעֲבוֹדוֹת
לֹא תַעֲשׂוּ מְלֹאכָה
לְהַתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים בְּרַבּוּרִים וּשְׁלוֹ וְדָגִים

[יד]

מבורך שבת

מחבר השיר: משה בר יעקב אדהאן (מכנאס, נפטר ב־1786)

מקור השיר: 'אעירה שחר' 202, עמ' רלא (בית ג)

אוצר: מ 138

[...] בּוֹאֵי כְּלָה בּוֹאֵי כְּלָה
לְקִרְאֵת שַׁבַּת בְּשִׁיר וּתְהִלָּה
בְּשִׁבְעַת בְּרָכוֹת אֲסֻדֵּר תְּפִלָּה
כְּחֻתְךָ לְקִרְאֵת כְּלָתוֹ
כִּי בּוֹ שַׁבַּת מְכַל מְלֹאכְתוֹ
בּוֹאֵי כְּלָה [...] וּתְהִלָּה

[טו]

אלי אנוהו

מחבר השיר: ר' יעקב אביחצירא (ראו: שיר ד)
 מקור השיר: יגל יעקב, נתיבות, תשס"א, עמ' קיג (בתים ג, ח, יא)
 אוצר: א 4919

1 יודע סודה
 נזהר בכבודה
 אשר לו יעדה כדבר ה'

2 בי"ת תי"ו נדרשת
 בת מלך מתפרשת
 לנו היא נשאת
 מהר ה' [...]

3 בארו חכמינו
 השומר שבתנו
 שתף לאלהינו
 גם חתן ה'

[טז]

שיר ידידות

מחבר השיר: שמואל בן חיים מלול
 מקור השיר: 'אעירה שחר' 553, עמ' תשמו (בתים א, ה)
 אוצר: ש 981

1 שיר ידידות אנובכה
 בסוד חתן וכלתו
 לעורר את האהבה
 מדי שבת בשבתו [...]

2 לכן יחדי סגלה
 ירנו רנה וצהלה
 בואי כלה בואי כלה
 ישאו כלם קול לקראתו

[יז]

קום יחידתי להלל

מחבר השיר: דוד הלוי

מקור השיר: 'אעירה שחר' א' 233, עמ' רסט (בית ד)

אוצר: י' 157

נְעֻמָּה בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת

בְּכָל לְשׁוֹן וְאֲמִירָה

עַת רְאוֹת פְּנִים חֲדָשׁוֹת

עַם הַיּוֹת נִפְשׁ יִתְרָה

[...] אֲזַכְּרָה זְכוֹר וְשִׁמּוֹר

אֶקְרָאָה עֲנָג לְרַגְעֵי [פְּזִמּוֹן]

[יח]

פצחו רנה

מחבר השיר: אהרון בן סמחון (מכנאס, המאה הי"ט)

מקור השיר: ספרו זקן אהרן, לוד תשנ"ב, עמ' 47 (בתי א, ח, יג)

אוצר: ליתא

1 פְּצָחוּ רְנָה וְצַחֲלָה

לְקִרְאֵת כְּלָה הַכְּלוּלָה

שֶׁבֶת קִדְשׁ מְהֻלָּלָה

עֲטֹרַת זָהָב גְּדוּלָה

2 יוֹם הַשְּׁשִׁי צָאוּ לְקִרְאֵתָהּ

בְּעוֹד יוֹם לְקַבְּלָתָהּ

וּבְגִיל תִּאֲמְרוּ לְעַמְּתָהּ

בוֹאֵי כְלָה בוֹאֵי כְלָה

3 נִתְעַלְסָה בְּאֵהָבִים

פְּנִים חֲדָשׁוֹת הַבָּאִים

פְּנִים רוֹאִים וְלֹא נִרְאִים

בָּם נִשְׁמָחָה וְנִגְיָלָה

[ט]

יום השבת טוב להודות

מחבר השיר: ר' מסעוד אביחצירא (ראו: שיר ח)
 מקור השיר: יגל יעקב, נתיבות, תשס"א, עמ' קטז (בית ח)
 אוצר: ליתא

- 1 בְּקִדּוֹשָׁא רַבָּא וְשִׁמְרוּ
 שְׂמֵאל עִם יְמִין נִקְשְׁרוּ
 פָּנִים בְּפָנִים נִהְרוּ
 קוֹל חֲתָנִים בְּמִצְהָלוֹת
- 2 בְּכָבוֹד תֵּשֵׁב בְּשִׁמְחָה
 נָסוּ יְגוֹן וְאַנְחָה
 יוֹם תִּעֲנוּג יוֹם מְנוּחָה
 קוֹל חֲתָנִים וְקוֹל פְּלוֹת

[כ]

מלונת הדסים

שם המחבר: יהודה הלוי (טודילה 1075–1141)
 מקור השיר: שירי קדש לר' יהודה הלוי, כרך ד (מהדיר: דב ירדן), עמ' 967
 אוצר: מ 1493

מְלוֹנַת הַדָּסִים וְעָרְשׁ בְּשִׁמִּים
 לְתַאֲמֵי צְבִיָּה בְּמִזְל תְּאוּמִים
 עֶפְרַיִם עֲמָדוֹ בֵּין הַהַדָּסִים
 דְּרוֹר מִרְשָׁחוֹ אֶל הָאֲפָסִים
 הַדָּס חֲמַד נְעִים רִיחַם וְנִתָּן
 כְּנִפְיֹו כְּכָרוֹב בְּעֵדָם פְּרוּשִׁים
 יְדִמָּה הַהַדָּס רִיחַם לְכִסּוֹת
 וּבְשִׁמֵּיהֶם עֲלֵי רִיחוֹ מְכֻסִּים

[כא]

מה יפית

שם המחבר: מרדכי בר יצחק (בן המאה השלוש עשרה). השיר הופיע בדפוס עוד ב־1515 בפראג
מקור השיר: סידור בני יששכר, עמ' תשמד, בתים 1–4
אוצר: מ 932

- 1 מַה יִפִּית וּמַה נְעֻמָּת, אֶהְבֶּה בְּתַעֲנוּגִים
אֶת שַׁבַּת מְשׁוּשׁ נוּגִים
לֶךְ בְּשֹׁר וְגַם דָּגִים
נְכוּנִים מִבְּעוֹד יוֹם
- 2 הַטּוֹרְחִים וְלֹא נָחִים עֲדֵי שְׂשִׁי
וּתְשַׁלְּחֵם לַחֲפְשִׁי
בְּגֵדֵי שֵׁשׁ וְגַם מְשִׁי
לְכַבְּדֶךָ יַעֲטוּ וְיֵאמְרוּ בּוֹאֵי כְלָה מַה תֵּאָחֲרֵי
- 3 מַעֲרַב עַד עָרַב לֵב חֲדָיִם
בְּבֹא עֵתךָ עַת דְּדָיִם
גִּיל וְשִׁשׁוֹן לְיְהוּדִים
לְמִצַּא פְּדִיּוֹם
וְאֵת עֲנַג לְהַתְּעַנֵּג בְּמִמְתַּקִּים
בְּתַעֲנוּגוֹת בְּנֵי אָדָם
וַיֵּן כִּי יִתְאַדָּם
וּשְׂאֵר מְשָׁקִים
- 4 סְעוּדוֹתָיו וְשַׁבְּתוֹתָיו אֲשֶׁר שָׁלַשׁ
כְּאִישׁ עֲנִיו בְּדַת פְּלִישׁ
בְּמִקְרֵא חַד הַיּוֹם שָׁלַשׁ
רָמַז שְׁלִשְׁתָּן
יַעֲלֶה אִם שָׁלַשׁ אֱלֹה יַעֲשֶׂה לָּהּ

[כב]

שמרו שבתותי

שם המחבר: שלמה (בן גבירול)
 מקור השיר: סידור בני יששכר, עמ' תשמ (בית ג); ספר השבת, עמ' 326
 (מושר גם בקהילות אשכנז)
 אוצר: ש 1882

1 לְעֵמֶל קְרָאוּ דְרוֹר

וְנִתְתִי אֶת פְּרֻכְתִּי

אֲשֶׁה אֶל אַחוּתָהּ לְצָרוֹר

לְגִלוֹת עַל יוֹם שְׁמִחָתִי

בְּגִדֵי שֵׁשׁ עִם שָׁנִי

וְהִתְבּוֹנְנוּ מִזְקֵנֵי

שַׁבַּת הַיּוֹם לַה'

2 מְהֵרוּ אֶת הַמְּנָה

לְעִשׂוֹת אֶת דְּבַר אֶסְתֵּר

וְחִשְׁבוּ עִם הַקּוֹנֵה

לְשֵׁלֶם אֶכְלֵ וְהוֹתֵר [...] שַׁבַּת [...] לַה'

בְּטַחוּ בִּי אֲמוּנֵי

וּשְׁתוּ יַיִן מִשְׁמַנֵּי

שַׁבַּת הַיּוֹם לַה'

[כג]

יום שבת קדש הוא

שם המחבר: יהונתן
 מקור השיר: סידור בני יששכר, עמ' תשמו, (בית ב); ספר השבת, עמ' 297
 אוצר: י 1936

הַבְּשׂוֹר יַיִן וְדָגִים

וְאֵל יַחְסֵר בְּתַעֲנוּגִים

וְאִם שְׁלֵשׁ אֱלֹהִים לְפָנָיו צָגִים

זֶה יִהְיֶה שְׁכָרוֹ

אֲשֶׁר חָפֵץ בִּיקָרוֹ

[כד]

אשירה לכבוד שבת

שם המחבר: ר' דוד אביחצירא (תאפילאלת, תרכ"ו/1866 – תר"ף/1919)
מקור השיר: יגל יעקב, נתיבות, תשס"א, עמ' קיט (בתים ד, טו, יז)
אוצר: ליתא

יְחוּד שֵׁשֶׁת הַיָּמִים
הַיּוֹם הָרַת עוֹלָמִים
נְבוֹנִים וְחֻכְמִים
לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת
אֲשֶׁר מֵרֵאשׁ מִשְׁפִּיעַ
הוּא הָרַב לְהוֹשִׁיעַ
קֹדֶשׁ לְחֹל מְזוּרִיעַ
אֲחוֹר וְקֹדֶם שַׁבָּת
[...]

זֶרַע קֹדֶשׁ בְּקִדְשָׁהּ
כְּתֵר מְלָכוֹת בְּרֵאשֶׁהּ
לְעַמַּת הַשְּׁלִישָׁה
עַם חַי בְּיוֹם הַשַּׁבָּת

[כה]

סוף השיר 'יה אכסף'

שם המחבר: ר' אהרן הגדול מקרלין, קרלין, בלארוס המאה השמונה עשרה
מקור השיר: סידור בני יששכר, עמ' תשנג
אוצר: י 700

הַשַּׁבָּת נֶעַם הַנְּשֻׁמוֹת
וְהַשְּׂבִיעִי עֲנַג הַרוּחוֹת
וְעֵדֵן הַנְּפָשׁוֹת
לְהַתְּעֵדֵן בְּאַהֲבַתְךָ וּבִירְאָתְךָ
שַׁבָּת קֹדֶשׁ נִפְשֵׁי חוֹלֵת אֶהְבֶּתְךָ [...]

[כו]

פזמון 'יום זה הוריד'

שם המחבר: יצחק בר ראובן

מקור השיר: אזהרות לרבנו יצחק בן ראובן, אמשטרדם ת"ר, דף א

אוצר: י' 1721

הַיּוֹם קִיַּמְתִּי לְךָ חַתָּנוֹת אֲשֶׁר עָרַבְתָּ

הַכִּינּוֹתֵי לְךָ כְּלָה עַל הַר סִינַי [...]

בְּעֵץ הַחַיִּים אֲשֶׁר חֲטַבְתָּ

רְאֵה חַיִּים עִם אִשָּׁה אֲשֶׁר אָהַבְתָּ

[כו]

ה' אלהינו

שם המחבר: ר' דוד אביחצירא (ראו: שיר כד)

מקור השיר: יגל יעקב, נתיבות, תשס"א, עמ' צה (בתים ב-ג)

אוצר: ליתא

דוֹדֵי יֵרֵד לְגִנּוֹ

וְכַכְלָה קִדְשָׁנוּ

בְּמִצּוֹתָיו צִוְּנוּ

סוּר מִרַע וְעִשָּׂה טוֹב

וּבַיּוֹם הַשַּׁבָּת קִדְשׁ

הוּא יוֹם שְׁשָׁה לַחֲדָשׁ

חֲתָן כְּלָתוֹ קִדְשׁ

כְּשֶׁבֶת אַחִים מֵה טוֹב

[כח]

יום השבת טוב להודות

שם המחבר: ר' מסעוד אביחצירא (ראו: שיר ח)

מקור: יגל יעקב, נתיבות, תשס"א, עמ' קטז

אוצר: ליתא

1 יוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת

לְאֵל נוֹרָא תְהִלּוֹת

לְמִנְצַחַ שִׁיר יְדִידוֹת

נְמַר שִׁיר לְמַעְלוֹת

- 2 סוּד זֶה בְּלִפְדֵי הַצְּפִינוּ
מִחֲשׁוֹבוֹתֶיךָ יִכְנוּ
אֹז יִשְׁמַח מִשֶּׁה רַבְּנוּ
בְּאַהֲבַת כְּלוּלוֹת
- 3 עֲנֵג לְשַׁבֵּת אֹז תִּקְרָא
לְכָבוֹד נֶפֶשׁ יִתְּרָה
גַּם לְהַתְעַנֵּג בַּתוֹרָה
בְּרוּךְ עֲשֵׂה גְדֻלוֹת
- 4 וּבְקִדּוּשָׁא רַבָּא וְשִׁמְרוּ
שְׁמַאל עִם יְמִין נִקְשְׁרוּ
פָּנִים בְּפָנִים נִהְרוּ
קוֹל חֲתָנִים בְּמִצְהָלוֹת [...]]
בְּכָבוֹד תֵּשֵׁב בְּשִׁמְחָה
נָסוּ יְגוֹן וְאַנְחָה
יוֹם תִּעֲנוּג יוֹם מְנוּחָה
קוֹל חֲתָנִים וְקוֹל כְּלוּלוֹת

[כט]

מה נעמה שבת

שם המחבר: דוד בן יוסף (מן המאה השלישית לאלף השישי)
מקור: ספר השבת, עמ' 340
אוצר: ליתא

- 1 מַה נְעֻמָּה שַׁבֵּת וּמַה כְּבוֹדָה
רִיחָה קִנִּי בְשֵׁם וּמֹר וְקִדָּה
שׁוֹמְרִים לְתַעֲנוּגָה בְּנֵי תַעֲוִדָה
עַל מֵי מְנוּחוֹת שׁוֹכְנִים וְחֹנְנִים
- 2 מַה נְעֻמָּה שַׁבֵּת כְּסוּת וּמִלְבוּשׁ
כְּתָר פְּאָר צְנוּף פְּרָאשׁ וְחִבּוּשׁ
שְׁלֵחַן וְגַם מִטָּה וְנֵר וְקִדּוּשׁ
חֲבֵרָה וְתַלְמִידִים יִהְיוּ הַגּוֹנִים

3 מה נַעֲמָה שֶׁבֶת בְּבֹא קְהֵלָה
בְּקָר לְהֵלֵל אֵל בְּבֵית תְּפִלָּה
לְעֶרְךָ שֶׁבַח לְשִׁמוֹ וְגַם תִּהְיֶה
תוֹךְ הַיְכָלִי קֹדֶשׁ בַּחוּץ וּבְפָנִים

4 מה נַעֲמָה שֶׁבֶת בְּפֶת וּבְשַׁר
שַׁר פְּרָאֹת אָב וְרַב וְטַפָּסָר
יֵין בְּלֹא מִדָּה אָבֵל בְּאַפְסָר
יִשְׁתּוּ אַנְשֵׁים כֹּל וְגַם אַנְשֵׁים

5 מה נַעֲמָה שֶׁבֶת בְּבֹא אֲשִׁישָׁה
מִן הַזְּכוּכִית נִבְחָרֵת חֲדָשָׁה
יֵין בְּתוֹכָהּ עֵז מְאֹד וְקִשָּׁה
חִילוֹ – מִתִּי שְׂמֵחָה בְּנֵי שְׂשׂוֹנִים

[ל]

שבח אומרים בני אמוני

שם המחבר: שמואל

מקור: ספר השבת, עמ' 341

מתוך שירי תימן משל א"צ אידילסון

אוצר: ליתא

1 מִיּוֹם שֵׁשִׁי תִנְרַח עָלַי שְׂמֵשׁ צְדָקָה
אֲשִׁישׁ לְרוּיֵךְ אֲרַח וְיָד אֵל עָלַי חֲזָקָה
לְקִרְאֵת אֶהוֹב אוֹרַח בְּאֵ מִדְּרָךְ רְחוּקָה
וּבְשׂוֹרוֹת אֵל פָּנַי כִּי אָסַר אֶת רַכְבּוֹ
אֲכִין לְמַחְמַד עֵינַי יֵין כִּי בִרְכָה בּוֹ

2 וּלְעֵת עָרַב יִשְׁלַח לִי רֵאשִׁית מִרְכְּבוֹתַי
וְעָלַי לְבִי יִצְלַח רֵיחַ מִמְּגִדְנוֹתַי
וְיִרְחֵץ וְיִגְלַח וְיִחַלֵּף שְׂמֵלוֹתַי
אֲקַדִּישׁ אֶת שׁוֹשְׁבֵינִי כְּמוֹ מֶלֶךְ בְּמִסְבּוֹ
אוֹיֵב מִמְּשִׁטֵּינִי לֹא יִגֵּשׁ כִּי מוֹם בּוֹ

[לא]

שבת, שבת, מאין באת

שם המחבר: שמואל דוד לוצאטו (1800–1865)

מקור: ספר השבת, עמ' 349

- 1 'שַׁבַּת, שַׁבַּת, מֵאֵינן בָּאת?'
שְׁלוֹם לְךָ, בַּת, מַה טוֹב מֵרֵאֵךְ
מֵרֵאֵךְ נִאֲוָה אֶתְּ גַן רְוָה
כָּל הַדָּוָה יְבִישׁ וְחֵי
- 2 וְחֵי גַם אֶתְּהָ תִּהְיֶה מֵעַתָּה
מִדּוּעַ חַתַּ עוֹרָה אֶפּוֹא
אֶפּוֹא קוֹם גִּילָה, רַק זֹאת אוֹאִילָה
הִנֵּה אוֹבִילָה מֵרְגוּעַ לְךָ!
- 3 לָךְ אֲשַׁמַּע נָא מְכַלֵּל עֲדוּנָה
מִמֶּךָ אֲמַנָּה אֲדַרְשׁ דְּבַר
דְּבַר אֲדַרְשׁ קָדָם וְרֹאשׁ
מָה רֹאשִׁיתְךָ, מִתִּי וְאָן?
- 4 וְאָן נִסְכְּתִי וְאָן בִּרְכָתִי
וְאָן מְלַכְתִּי הַקֶּשֶׁב דּוֹד צַח
דּוֹד צַח עֲשֵׂנִי וַיְמַלִּכְנִי
וַיְקַרְאֵנִי עֲנֵג לְכָל
- 5 לְכָל וְאֵיךְ יַחַל הוֹדֵךְ
אֵךְ מִי דוֹדְךָ, אֵךְ מִי וְמִי?
וְמִי יִהְיֶה אֶתְךָ יְחִיָּה
אִיָּה אִיָּה חֲלָמִישׁ צוֹר
- 6 צוֹר רָם רַב דַּע, בִּי יִשְׁתַּעֲשַׁע,
וַיְהִי לִי רַע, וְאֲנִי אֵלִיו,
אֵלִיו נִקְנִיתִי, אֵלִיו נִשְׁאֲתִי,
אוּלָּם נִשְׁבִּיתִי, מִגָּבֶר טוֹב
- 7 טוֹב הַדְּבַר, מִלְּשָׁה גָבֶר
הָאִישׁ נָבֵר, זָכָה וַיֵּיטֵב

וַיֵּיטֵב לִי, לִי וְלִקְהָלִי
וּמִשׁוֹשׁ גִּילִי הִיָּה הָיָה

8 הָיָה אִישׁ יִשְׂרָאֵל
הַדְרִיף בְּכִשְׂרׁוֹ
מֵאִסּוּס הָעֵשׂוֹר תּוֹרָה קִבֵּל
קִבֵּל רַב זָבֵד אֶזְרָא בֶן יוֹכָבֵד
וַיִּכְנֶה עֶבֶד אֶל אֵל טָהוֹר

[לב]

שבת המלכה

שם המחבר: ח"נ ביאליק (ראדין/תרל"ג/1873 – תרצ"ד/1934)
מקור: ספר השבת, עמ' 351

1 החמה מראש האילנות נסתלקה
בואו ונצא לקראת שבת המלכה
הנה היא יורדת הקדושה הברוכה
בואי בואי המלכה
בואי בואי המלכה
שלום עליכם מלאכי השלום [...]

2 שְׁבִי זָכָה עֲמֵנוּ וּבִזְיוֹןךָ נָא אוֹרֵי
לִילָה וַיּוֹם אַחֲרֵי כֵן תַּעֲבֹרֵי
וְאֶנְחֵנוּ נִכְבְּדֶךָ בְּבִגְדֵי חַמּוּדוֹת
בְּזַמְרֵרוֹת וּתְפִלוֹת וּבְשָׁלוֹשׁ סְעוּדוֹת
וּבְמִנוּחָה שְׁלֵמָה
וּבְמִנוּחָה נְעֻמָּה
שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם מְלֹאכֵי הַשְּׁלוֹם

3 החמה מראש האילנות נסתלקה
בואו ונלווה את שבת המלכה
צאתך לשלום הקדושה הזכה
דעי ששתי ימים אל שובך נחכה
כן לשבת הבאה

כֵּן לְשֶׁבֶת הַבָּאָה
צֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם מִלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם

[לג]

שבת המלכה

שם המחבר: היינריך היינה (דיסלדורף/1797 – פריז/1856)
מקור: ספר השבת, עמ' 358

16 לְכֵה דוֹדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה
בוֹאֵה דוֹד כִּי כָּבֵר מִמֶּתְנַת
הַכְּלָה לָךְ, חֵיִן פְּנִיָּה
הַבוֹשִׁים תִּגַּל אֶלֶיךָ

17 שִׁיר כְּלוֹלוֹת זֶה רַב הַנֶּעֱמָם
זֹמֵר מִצוֹדֵד הַנֶּפֶשׁ
הַפִּיטֵן ר' שְׁלֹמֹה
אֶלְקִבִּץ מִצִּפְת שָׁרְהוּ

18 זֶה מִזְמוֹר לְכָבוֹד מִסֶּרֶת
חֲתַנַּת עַם יִשְׂרָאֵל
עַם שֶׁבֶת הַמַּלְכָּה בַּת עֲדָן
לָהּ מַלְכָּה שִׁקְטָה יִקְרָאוּ
[...]

16 הַחֲמִים תִּבְשִׁיל שְׁמַיִם
סוֹד תִּבְשִׁיל זֶה רַב הַפֶּלֶא
לְבָן עֲמָרִם עַל הַר סִינַי
אֱלֹהִים עֲצֵמוּ הוֹדִיעַ

32 קָפַסְת בְּשֵׁם אֲז מוֹשֶׁטֶת
הַמַּלְכָּה לְבָן הַמֶּלֶךְ
לְאִט שׁוֹאֵף הוּא וּמְרִיחַ
שׁוֹב אֶת רֵיחַ הַנִּיחּוֹחַ

33 כּוֹס פְּרִידָה אַחַר מוֹזְגָת
הַמַּלְכָּה לְבָן הַמֶּלֶךְ

חיש יְשֻׁתָּהּ וּבִגְבִיעַ
מְעֵט טָפוֹת אֶךְ תִּשְׁאַרְנָהּ

[לד]

ערב שבת

שם המחבר: ק"א שפירא

מקור: ספר השבת, עמ' 363

- 1 אֵל תִּרְאוּנִי שְׂאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת מְנוּלָת
לְכַבּוֹד שַׁבָּת אֲנִי אוֹפֶה וּמְבַשְׁלָת
שְׁחֹרָה אֲנִי וְנֶאֱוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם
כָּלֵם נוֹצְצִים קֹדֶשׁ – כְּבוֹד שַׁבָּת עַל כָּלֵם
- 8 כְּמִלְכָּה בֵּין יְלָדֶיהָ הִיא בְּגָאוֹן עוֹמֶדֶת
בְּגָאוֹן אֶל הַשְּׁלֶחַן כְּמִלְכָּה צוֹעֶדֶת
תַּעֲלֶה נְרוֹת שַׁבָּת וַיֵּד לָפָה נוֹשֶׁקֶת